

BAJAI HONPOLGÁR

2012. június

XXIII. évfolyam 6. (259.) szám

Ára: 250 Ft

Gonds Hildegard: Reggeli hangulat a Kígyó utcában

Közelben és távolban

E címmel nyílt május 14-én kiállítás a Községi Házban Meislné Gonds Hildegard műveiből. A művésznő Németországban született, de egyéves korától Baján, édesapja szülővárosában nevelkedett. Itt végezte a gimnáziumot, és itt szerezte meg azt az emóciós köteléket, ami ma is visszahozza szeretett városába. A Rudnay Gyula által vezetett Szabad Akadémián 1948-tól 1951-ig művészeti képzésben vett részt, a család szellemisége, racionális gondolkodása azonban 1951-ben a Szegedi Tudomány-

gyetem Természettudományi Karának fizika-kémia szakára irányította, ott szerzett tanári képesítést. Az 1956-os forradalom utáni kilátástalan helyzetben családjával és férjével, Meisl István geológussal elhagyta az országot. Németországban telepedtek le. Gyermekei nevelése és tanári munkája mellett folytatta művészeti tanulmányait. Portré-, akt- és tájképfestészetet tanult.

Bajai képei fiatalkori élményei nyomán készültek. Másokkal is úgy akarja láttatni a bajai köveket, házakat, szűk utcákat, aho-

gyan benne élnek. A természettudós tárgyilagosságával, az apró dolgok rajzosságával tárja elénk a kisváros patinás helyeit. A kiállítás festményei között az Attila és a Kígyó utca hangulatát a megjelenő fények, reflexek ragyogóbbá teszik, az árnyak a szín teltségével válnak a kép részévé.

Gonds Hildegard hetedik alkalommal mutatja be Baján alkotásait. Erre a kiállításra elhozta utazási élményeit, a mediterrán vidék jellegzetes atmoszféráját is.

Kollárné Éber Orsika

Lovrity Sándor

(1927-2012)

Április 24-én távozott az életből a sokak által tisztelt és szeretett kiváló tanár, a nagy tekintélyű igazgató, aki napi munkája mellett hosszú időn keresztül a Pedagógus Szakszervezet Baja városi titkáráként képviselte a helyi pedagógus társadalmat.

Emlékezés elhunyt barátomra

A barátság kincs, mély érzés, mely el nem múlik. Ha elmúlik akkor az valami más volt, nem barátság. Ha csak érzés, de tettekben nem nyilvánul meg, akkor megfoghatatlan, nem érezhető, nem is viszonzható. A barátság tett, támasz, segítség, biztatás, együttérzés és sok-sok szeretet.

A mi barátságunk 75 évvel ezelőtt kezdődött, amikor 1937-ben beírtak minket a polgári iskola első osztályába. Tízéves gyerekek voltunk. Városunkból és a környék minden településéről érkezett fiúkból tevődött össze az osztályunk. Az itt kezdődő és kibontakozó barátságunk még ma is tart, bár a halál a megfogható, tapintható kapcsolatot megszüntette, de a 75 év feledhetetlen emlékei, tanulságai élnek.

Te Vaskútról jártál be naponta a reggeli vonattal, tanítás után pedig vissza. Ahogy múltak az együtt eltöltött napok, hetek, hónapok, mindig jobban megismertük egymást, és valamilyen belső vonzalom alakult ki közöttünk. Megismertük egymás gondolatait, vágyait, céljait, életkörülményeit, érdeklődését, kedvenc időtöltését, sportját.

Elmondtdad nekem, hogy az élet nem könnyeztetted el. A nyár folyamán dolgoznod kellett, ha magasabb iskolai végzettséget akartál szerezni. Édesanyád korai halála után nagyanyád nevelt, gondoskodott rólad, napszámosként teremtette elő a megélhetéshez szükséges anyagiakat. Téged is magával vitt a határba, hogy segítsél neki. Bizony, nehéz volt a kapa.

Elmondtdad nekem, hogy ilyen alkalomkor fogadtad meg, hogy jobb körülmények közé fogod felküzdeni magad. Csak egy lehetőség volt erre: a tanulás. A kapa figyelmeztetett: jól kell tanulnod, hogy középiskolába kerülhess, majd onnan tovább, hogy a korán jelentkező történelemszereteted kielégítsed, elmélyítsed.

Tőled tudom, hogy házatok közelében egy pékség volt. Ősszel és télen a hűvös esti órákban a kemence köré gyűltek fiatalabb, idősebb szomszédok, ismerősök, és beszélgettek. Véleményt cseréltek a napi gondokról, a megélhetés nehézségeiről és a háborúról is, mely akkor már javában folyt. Volt olyan, aki megjárta az első világhábo-

rút, mesélt a háború borzalmairól. A második világháború olyan eseményeiről is beszélgettek, melyekről az akkori újságok nem írtak, s a rádióban sem említették meg. Nem gondoltak ezek az emberek arra, hogy a sarokban ott ül egy gyerek, aki figyel, próbálja elrendezni a hallottakat. Nem tudták, hogy a te lelkedben nagy elhatározás születik: meg kell ismerni ezt a világot, a múltat, azokat az erőket, melyek az egyes országok, népek sorsát befolyásolják, irányítják. Itt született meg az elhatározás: történelemtanár leszel.

Elvégezted a polgári iskolát, majd a kereskedelmi iskolában érettségiztél. Állást is kaptál szülőfaludban. Nehéz hivatalt vállaltál: adóügyekkel kellett foglalkoznod. Az akkor rideg hivatali munkát nem kedvelted. Ebben a történelem mélyebb megismerésének vágya is szerepet játszott. Ezért különböző vizsgákkal tanítói oklevelet szerezteél. Megnyílt előtted a tanítás és a magasabb képzés megszerzésének lehetősége. Éltél is ezekkel a lehetőségekkel: előbb magyar-történelem szakos általános iskolai tanári, később pedig egyetemi diplomát szereztél történelem szakon. Teljesült gyerekkori vágyad: sok-sok történelmi ismeret birtokában taníthattad a fiatalságot, még több ismeretet szerezhettél a legújabb kutatási eredmények megismerése által.

Napi feladataid elvégzése mellett sok-sok érettségiző fiatal felkészítését is vállaltad történelemből, hogy sikeres felvételi vizsgákat tehessenek a különböző felsőoktatási intézményekben. Tudom, hogy volt tanítványaid hálával és szeretettel gondolnak ma is rád.

1946 és 1960 között keveset találkozhattunk, mert egymástól távol lévő falvakban tanítottunk. Amikor sikerült mindkettőnknek visszakerülni Bajára, ismét napi kapcsolatba kerültünk.

Emlékszel? Otthonotok építésénél minden segítő kézre, minden jó tanácsra, tapasztalatra szükség volt. Összefogtunk. A közös névnapok, családi összejövetelek vidám hangulata enyhítette a hétköznapi gondjait. A kertészkedés közös tapasztalatai, eredményei sikerélményt jelentettek mindkét

2009-ben

család számára. Ha ti elutazatok, mi vigyáztunk házatokra és gondoztuk a növényeket, de ezt ti is kérés nélkül megtettétek.

Jól emlékszem, hogy a Szegedre való elköltözés gondolatával nagyon nehezen barátkoztál meg. A fiadhoz, menyedhez, unokádhoz való közelség legyőzte ellenkezéseted. A szívedben hordott bajai emlékeken, érzelmeken kívül bajai virágokat, gyümölcsfákat, szőlővesszőket vittél a szegedi társasházba, hogy annak gondozatlan udvarát szívet, lelket gyönyörködtető kertté varázsoljad. Sokszor láttuk és gyönyörködhettünk benne.

Súlyos betegséged erőd elemészttette, a halál kivette kezedből a tollat, a metszőollót és a kapát is. Azt a kapát, mely téged a sikeres és eredményes oktató-nevelő munkához vezetett.

A halál a testi lét megszűnését jelenti. Az ember azonban tovább él gyermekeiben, szeretteiben, alkotásaiban. A pedagógus, aki sok ezer tanítványát oktatta a szépre és a jóra, él a tanítványok lelkében, az ő gondolkodásukban és cselekedeteikben.

A földi létben már nem találkozhatunk személyesen, mégis itt vagy közöttünk. Akik tiszteltek, szerettek, fejüket mélyen meghajtva gondolnak rád. Nyugodj békességben!

Kovács T. Sándor

In memoriam Lovrity Sándor

Hatvan éve ismerem, kapcsolatunk soha nem szakadt meg. Közvetlenül 1952-62-ig éltünk és dolgoztunk együtt a Garai Általános Iskolában. Ezek az évek meghatározóak voltak számunkra. Ő az iskola igazgatója volt, én a keze alatt, kezdő tanítóként nevelődtem. Részt vállaltunk a falu közéletében is. Aki emlékszik ezekre az évekre, az tudhatja, hogy mit éltünk át a jugoszláv határ közelében, a határsávban.

Sándor nagy tantestületet és iskolát irányított kiváló szakmai sikerrel és emberi

Az energikus fiatal vezető

tartással. Rendkívül jó emberismerő volt. Pedagógiai és szakmai ismereteit továbbtanulással gyarapította, és ezt kamatoztatta szinte haláláig.

Garai életének kimagasló közéleti tevékenysége a sport, a labdarúgás volt. Az akkori Állami Gazdaság anyagi támogatásával, edzői munkájával erős labdarúgó csapatot hozott létre. A labdarúgók közül többen később a bajai csapatokat erősítették: Páncsics testvérek, Disztl Péter, Mikus János stb.

Még szorosabbá vált kapcsolatunk 1956-tól, amikor helyettesének választott. Öt éven át segítettem szerzteágazó, sokat vállaló munkájában, szerény képességeim szerint. 1961-ben – felismerve kiváló szervező, vezető képességeit – az akkori Járási Tanács művelődési osztályának vezetőjévé nevezték ki. Öt éven át végezte munkatársával a bajai járás 21 községe oktatási és közművelődési intézményeinek irányítását. Ekkor is közvetlen kapcsolatban voltunk, mert ezen idő alatt a Garai Általános Iskola igazgatója voltam. Ezután is sokat segített szakmai, vezetői tapasztalataival.

Filozófikus alkat volt, ezt megnyilvánulásai, beszédei, anekdotázó stílusa is igazolja. Élmény volt vele a beszélgetés, amelybe mindig beleszótt – olykor humorizálva – gazdag élettapasztalatait.

Magyar anyanyelvi, történelmi tudását, humán ismereteit az oktatásban magas szinten érvényesítette. Tanítványai jól profitáltak tudásából, sokan felvételt nyertek főiskolára, egyetemre.

A következő 25 évét már a városhoz költöző iskolákban töltötte. 15 évig a Türr István Közgazdasági Szakközépiskola tanára és igazgatóhelyettese volt, majd az Újvárosi Általános Iskola felépülésével annak első igazgatója lett. Az intézményt sikerrel vezette nyugdíjba vonulásáig.

Ezen időszak szakmai, vezetői munkáját nem érinteném, csak annyiban, hogy 1966-ban Bajára kerülve tovább tartott baráti kapcsolatunk, látogattuk egymás rendezvényeit, sőt családi kapcsolatunk is folytatódott. A nyugdíjas éveink alatt ez utóbbi tovább mélyült.

Sándor fáradhatatlanul dolgozott, házat épített, kertet művelt, megteremtve családjá számára a nyugodt élet feltételeit. Felesége, Julianna és két fia, Sándor és László jelentette számára a biztos hátteret, a jelent és jövőt. Idősebbik fiuk tragikus halála mélyen megrendítette őket, unokáikban leltek vigaszt. Idős korokra tekintettel Szegedre, László fiuk és családja közelébe költöztek.

Halálhíre – bár tudtuk, hogy súlyos beteg – napokra lebénított. Egyre több kortárs, rokon, barát, osztálytárs távozik el örökre!

Felemelő, egyben megrendítő volt a gyászmise a Belvárosi Templomban, amelyet Sándor 85. születésnapján rendeztek, amelyen vaskúti, garai, bajai és környékbeli kollégák és tanítványok tömegesen jelentek meg és rótták le kegyeletüket. Emlékét szívünkben megőrizzük!

Dr. Juhász Károly

Újvárosi évek – iskolaalapítás

Városunkban az 1981-82-es tanévben új iskolát avattak. A közel 8000 lakosú újvárosi lakótelep bölcsődét, óvodát és egy 16 tantermes iskolát kapott. Az iskolaalapítást, majd 1983/84-től az ÁMK-vá szerveződést vállalta fel Lovrity Sándor igazgatóként.

Az iskola tanulói a város többi iskolájából verbuválódtak, de elsősorban volt bőven: 150 gyerek, öt osztálynyi. A nevelőtestület is a környező iskolák nevelőiből és néhány pályakezdőből alakult, majd kovácsolódtott össze. Velük kezdte el Lovrity Sándor igazgató azt a nemes, de nehéz munkát, amely arculatot adott később az intézménynek. Elindította az angoltagozatot, a rajztagozatot. Az alsó tagozat bekapcsolódott a Zsolnai-programba. A sport is szív-

ügye volt. Az úszásoktatást és a kosárlabdát is kiemelten támogatta. Baján elsőként vezette be a 8. osztályosok év végi vizsgáját. ÁMK igazgatóként széles körű ismeretségének köszönhetően rangos kiállítókat szervezett. Pódiumeseteken találkoztak a nevelőtestületi családok tagjai. Kirándulások színesítették a közösségi életet, amelyek hangulata komoly munkában gyümölcsöző.

Mi jellemezte ars poeticáját? Az volt a véleménye, hogy a teli pohár is kiürül egyszer, ha nem töltik újra. Tehát a szüntelen képzésre, megújulásra, az újra való nyitottságra biztatta munkatársait. A gondolkodni tudó ember és tanítvány volt az eszményképe. Megvolt az a képessége, hogy olvasson az ember lelkében, hogy megértse akaratát,

cselekedetének motiválóit. Az együttműködés igényét szerette volna felkelteni munkatársaiban, de tanítványaiban is.

Egész életének meghatározója volt az optimizmus és a hit. Sokat tanulhatott tőle minden nemzedék.

Az újvárosi tantestület közössége nevében köszönök el tőle, idézve Németh László gondolatát a pedagógus hatásáról: „Ki is mérhetné le, s nyugtázhatná azt a tizedmillimétert, amivel egy-egy tanári élet emeli meg a nemzeti műveltség szintjét. De éppen erre a tizedmilliméterre érdemes az egész életet föltenni!” Ő feltette.

Emléke, tudása, emberi ereje és hite tanítványai százaiban és pedagógus munkatársaiban él tovább.

Svecz Zoltánné igazgatóhelyettes

Szentágothai János

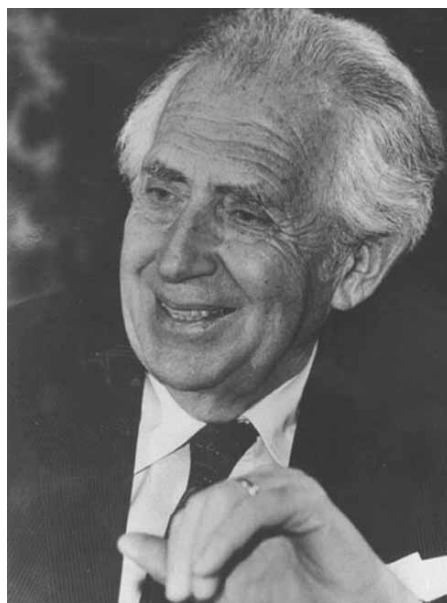
(1912-1994)

Az ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete, az UNESCO 1956-ban nemes szándékú kezdeményezést indít. E dátumtól kezdve minden évet egy jelentős kutatóról neveznek el. Hatvanhatodik jelöltnek a magyar orvostudomány jeles képviselőjét, a száz éve született Szentágothai Jánost választották.

Egy tudós életútjának követéséhez természetesen értékes és bőséges adatot szolgáltathatnak munkatársai, kortársai, rokonai és barátai. Az egyéniség fejlődésének, belső szellemi történéseinek rekonstruálásához azonban nélkülözhetetlen az önéletrajz. Szerencsére Szentágothai professzor 1977-ben megírta, bár ekkor még nem publikálta curriculum vitae-jét. Ezt később kiegészítette, és a sorsának történéseit szubjektíven összefoglaló munka 1994-ben a Természet Világa című lapban megjelent. A szubjektív jelző, mely ezúttal egyáltalán nem devalváló célzatú, indokolt. Az akadémikus ugyanis sikereit, tanítványai számára új utakat nyitó eredményeit rendkívüli szerénységgel, kimondottan szűkszavúan említi csak meg.

Nagy gondot fordít azonban felmenőinek felsorolására és méltatására. Tévedés lenne azt hinni, hogy a családfakutatás divattá vált szenvedélye ragadta el. A kultúrnépek történetében ismert orvosdinasztiák között aligha akad párja a Szentágothai családnak. Napjainkig hét olyan generációt számlálhat, melynek tagjai jórészt a gyógyításban vagy az élettani kutatásban találták meg önmegvalósításukat. Tekintve, hogy a szerzteágazó famíliában bőséges volt a gyermekáldás, a különböző nevű felmenők között több tucat doktor található.

Két szépapja a nagyszombati egyetemen 1776-ban, illetve 1777-ben szerez orvosi diplomát. Johannes Schimert és Stephanus Lumnitzer természetesen nem sejtették, hogy néhány generáció kisarjadása után rokonulni fognak. A családta bogai azután olyan ágakat terebélyesítenek, melyek a magyar tudományosságnak is büszkeségei lesznek. Az említett István fia, Limnitzer Sándor a szabadságharcot vívó honvédsereg orvoskarának főnöke. 1848 őszén még a VI. hadtest törzsorvosa. Görgey Artúr úgynevezett feldunai hadtestének téli hadjárata során két olyan műtétet végez, mely a sebészet fejlődésében új lehetőséget nyit meg. Tudnunk kell, hogy ez idő tájt a kirurgusnak semmi hatékony eszköze sincs a beavatkozást elszenvedő páciens fájdalomának enyhí-

tésére. Elsőként 1847-ben Chicagóban végeznek operációt kloroformmal altatott betegen. Lumnitzer doktor ismeri a szakirodalmat, és tábori gyógyszerkészletébe e vegyszerekből is csomagoltat. Így 1849 telén két ízben is végezhet amputációt kloroformmal bódított honvéden.

Részesül abban a kiváltságban, hogy bepillanthat a korszak egy kiemelkedő személyiségének koponyájába. 1849 júliusában Görgey tábornok a komáromi harcokban súlyosan megsebesül. Egy gránátrepesz bezúzza koponyáját. Két honvédorvos ugyan legjobb tudása szerint operálja meg a beteget, de agyműtétben nincs kellő gyakorlatuk. Így a visszavonulás során Lumnitzer hajt végre egy újabb műtétet és menti meg a fővezér életét. Világos után arra még Haynau sem vetemedik, hogy a hippokratészi esküjét követő honvédorvost hadbíróság elé állítsa. Viszont a hatalom rosszallását Lumnitzer doktornak tapasztalnia kell tudományos előmenetelének akadályoztatásában. Idővel azonban enyhül a szigor és érvényesülhet az érdem. Elnyeri a budapesti orvoskar sebészeti tanácskezelői állását. Tudományos ambíciói kibontakoznak, és megszervezi a modern, európai színvonalú magyar sebészképzést.

A család nagyszülői ága a magyar orvostudomány további kiválóságaival büszkélkedhet. Schopf Merei Ágost a gyermekgyógyászatot fejleszti ki, ő írja e tárgy első hazai szakkönyvét. Antal Géza az urológia területén ér el alapvető eredményeket, melyeket levelező tagsággal ismert el az Akadémia.

Szentágothai felesége svájci származású. A fāradhatatlan családfakutató nem állja meg, hogy Alice asszony őseinek leltárában ki ne mutassa a medicinával való kapcsolatot. A felfedezés – melyet a professzor némi iróniával kezel – nem túl értékes zsákmány. A svájci ős még csak közelébe sodródott az orvostudománynak, mikor Cagliostro grófnak, a 18. századi csodadoktornak titkárává szegődött. Az eredetileg Giuseppe Balsamo nevű kalandor tulajdonképpen kuruzsló, aki a grófi címet önkényesen vette fel. Mindemellett a század vég egyik leghíresebb és leghírhedtebb személyisége Párizsban, Londonban és Szentpétervárott. Írtak csodálatos gyógyításairól, ezek kiváló oka azonban a szugesztio vagy az önsugesztio lehetett.

A Szentágothai saga professzornevekkel ékes folyama gyakorló orvosi praxissá szélesedik. A méretnövekedés érzékeltetése indokolt. Az apa, dr. Schimert Gusztáv Budapesten rendelőt nyitva igen széles körű pacientúrára tett szert. A hírnév természetes forrása, hogy szaktudása nem marad el rangos klinikai gyakorlatot folytató kollégáitól. Az ebből következő jó módot jelzi a familia nagypolgári életvitele.

Az orvoscsalád hat gyermeke közül öt éri meg a felnőttkort, és mindegyikük sikeres pályát fut be. Tanáraik még aligha gondolják, hogy az iskolapadot kopató Schimertek jövője fölé a tudományos karrier ígéretének szivárványíve feszül. Az agykutató Szentágothai János őszinte vallomása szerint ugyanis valamennyien hírhedten rossz tanulók voltak. Pályaválasztását egy véletlen esemény határozza meg. Hetedikes gimnazista, mikor egyik kirándulás során elejt egy mezei pockot. A gabonaföldek torkos kis dézsmálójának adatik meg a sorsdöntő szerep, hogy a magyar tudománytörténet jelességének életútját meghatározza. A rágcsáló agyából mikroszkópos metszetet készít, és a preparátum csodás világot tár fel az okulárba kémlelő nagydiák előtt. Idézzük fel a heuréka élményt a fél évszázad távlatából visszapillantó memoárszerző soraival: „Nem ilyen gyarló toll kellene hozzá leírni az élményt, amikor pár nap múlva sárga alapon előttem voltak azok a csodálatos sokágú idegsejtek és finom nyúlványaik összefonódásából keletkezett gyönyörű minták, amilyenekhez hasonlólt a világ egyetlen textilművésze sem gondolhatott ki.”

A saját bevallása szerint későn érő típusú Schimert fiú, megtalálván a számára vonzó pályát, 1930-ban beiratkozik a budapesti egyetem orvoskarára. A fiatal medikus érdeklődését – egyáltalán nem tipikus módon – egy száraz alaptárgy köti le. Kétségtelen, hogy az anatómiai tanszék meghatározó egyénisége, Lenhossék Mihály professzor a magyar orvostudomány világszerte ismert nagy öregje. Személyének szuggesztivitása és az orvosjelölt belső készítése irányítják a fiatalembert arra a szakterületre, melyet haláláig művelni fog. Lenhossék az idegsejtkutatás úttörője és tisztelt szakteknéje. A kellő előismereteket szerző ifjú kolléga is e területen fogja majd öregbíteni hazája tudományos hírnevét.

Schimert János (a Szentágothai nevet majd 1940 után veszi fel) a medikusokra nem jellemző módon már elsőéves korától az anatómiai laboratóriumban ügyködik. A professzor pártfogásába veszi a csodabogarat és demonstrátorként, majd fizetett gyakoronkként alkalmazza. Utóda, Kiss Ferenc professzor is kedveli az ambiciózus fiatalembert, és 1936 után tanársegédi státusra szerződteti. A harmincas évek közepén az ifjú doktor érdekes ismeretségre tesz szert. Időnként megjelenik a tanszéken egy halkszavú, finom modorú, disztigvált úr. Bár a Postakísérleti Kutatóállomás főmémnöke, az anatómia egy szűk szakterületén meglepően tájékozott. Az elektromérnök halláskutatással, de főként a közép és belső fül működésével foglalkozik. Kiss professzor Szentágothaira bízza, hogy a vendég számára a koponyából kimetszett szervképlet kiadásáról gondoskodjon. Az úr nevét a hallástant művelő orvosok már világszerte ismerik. 1928-ban megjelent tanulmányában ugyanis olyan kísérleteket írt le, melyek új alapra fektetik a hangérzékelés magyarázatát. A visszatérő főmémnököt Békésy Györgynek hívják. A fél évszázada történt eseményekre 1986-ban visszaemlékező Szentágothai akadémikus már tudja, hogy kutatásaik egy ponton érintkeznek egymással. Békésy a belső fül működésének, a hangérzékelésnek felderítéséért 1961-ben elnyeri az orvosi Nobel-díjat. Ezt követően egy évtizeden át konstruál olyan kísérleteket, melyekkel megpróbálja kimutatni, hogyan jut el a belső fülben keletkező elektromos feszültség ingadozás az agyba. A titkát makacsul őrző természet azonban nem lesz kegyes. 1972-ben a halálos kór úgy ragadja el, hogy az ingerközlés mechanizmusát még nem tudja megfejtetni. Bár az időszak, melyen most félszázados léptékkal átvitünk, számos értékes eredményt hoz, e kérdés megoldását a magyar akadémikus is a jövő tudósaira hagyományozza.

Memoárjában Szentágothai az 1944-ig tartó életszakaszát az üdvözült lebegés boldog mámorába burkolja. Ez különösnek tűnhet, hiszen a történelem kódexében az évtized fejezetét éjféketével és vérborral írták meg. A magyarázat abban rejlik, hogy az ifjú orvos úgy elmerül tudománya és kutatásai tárgykörében, hogy alig érzékeli a külvilág vészes jelzéseit. 1939-ben ugyanis svájci tanulmányútra megy Bázélbe. Visszatérve adjunktussá léptetik elő, majd 1942 után elnyeri a magántanári címet. A professzori státus küszöbére érkezik, mikor békésnek vélt világába durván berobban a háború. Egy tábori hadikórház orvosa lesz, melyet 1945 tavaszán Ausztriába menekítenek. A sors kiválasztottjaira időnként gonosz és groteszk firtorokat vet. A háború véget ér már, mikor a gyakorlott anatómust oly baleset éri, mely legfeljebb egy ügyetlenkedő medikussal eshetne meg. Boncolás közben megvágja magát. Azt még ötven év távlatból visszatekintve is csodának minősíti, hogy a hullaméreg nem végezte el rajta gyilkos munkáját.

A rákényszerített mundérból kivetkező, nyugati fogságból hazatérő orvos előtt ígéretes tudományos pálya nyílik. Mindössze harmincnégy éves, mikor kinevezik a pécsi tudományegyetem anatómiai intézetének tanszékvezetőjévé. A rang kissé megtévesztő, mivel orvoskollégák híján a bonctermi szolgálkon kívül csupán önmagát igazgathatja. Kedvező körülmény viszont, hogy a háború vihara nem söpörte ki az intézmény laboratóriumait. Lassan gyülekezni kezdenek a hallgatók, és visszaszávárognak a menekülésből hazatért munkatársak is. A háromszáz négyzetméternyi birodalom benépesítésében a professzor személyi adottságainak jelentős szerepe van. Modora közvetlen és megnyerő, továbbá kiváló kapcsolatteremtő képességgel rendelkezik. Bár a felszerelés nem nyugat-európai színvonalú – hiszen mindössze egyetlen kutatásra alkalmas fénymikroszkópjuk van – Szentágothai folytatja a Budapesten kényszerűen megszakad tevékenységét.

Iskolateremtő egyéniség, és szerencsés kvalitásai megnyernek ifjú orvosokat az egyhangúnak tűnő, kitartást, tapadó figyelmet igénylő laboratóriumi munkára. Az új megfigyeléseket észlelő, részeredményeket elérő kutatótársak mindenkor számíthatnak figyelmére, útbaigazító tanácsaira. Néhány év alatt szorgosan és eredményesen dolgozó csapatot szervez maga köré. A szakmai féltékenységtől teljesen mentes, hiszen kineveli az egyenrangú kutatótársat

és tanszéki utódot, Flerko Béla professzort. Nem marad el e termékeny évek külső elismerése sem 1948-ban levelező taggá választja a Tudományos Akadémia.

Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy a felfedezések élményének lázában égő kutató számára rózsaságyat vet az állami gondoskodás. A Szentágothai család három gyermekével négy éven át az intézet könyvtárában lakik. A polgári jómódban nevelkedett professzor elfogadja a kölcsönzött kollégiumi bútorokkal berendezett spártai életmódot, ha az engedmény árán elmélyülhet tudománya világában. Az életkörülmények mérsékelt gazdagságáról árulkodik a memoár egy megjegyzése. A Mecsekben tett kirándulások során a család gombát gyűjt, mert „bizony a sovány klinikai kosztból nem mentünk sokra.” Sorsuk valamelyes jobbra fordulását az 1950-es év hozza meg. Augusztusban Kossuth-díjjal tüntetik ki, és ez felhívja a pécsi helytartók figyelmét a tudomány berkeiben fészket rakott, de gyakorlatilag hajléktalan garabonciásra. A díj forintjai és a pécsi városi tanács kegye összeadódnak, és az akadémiai levelező tag lakáshoz jut.

A Pécsen töltött közel két évtized mind az orvostudomány, mind tudományos sikerek terén bőséges termést hoz. 1946-1951-ben egykori professzora társszerzőjeként jelenteti meg a Kiss-Szentágothai háromkötetes anatómiai atlaszt. A mű szakmai értékét mutatja a következő, 1980-ból származó adat. Eddig az időpontig kilenc magyar és hetvenegy külföldi kiadása jelenik meg (közülük harminc német, öt angol, hat francia). Az atlaszt tizenöt nyelvre fordítják le. A szakmai színvonalat biztosítja az a kedvező körülmény, hogy Szentágothai amatőr festő és ügyes kezű grafikus. A részletes kidolgozást természetesen szerződtetett művészek végzik el. A professzor azonban rajzvázlatokat ad számukra: melyek a kihangsúlyozandó, didaktikai gondtal megjelenítendő részletek.

A tudományos alkotómunka eredményességét jelzik a társszerzőkkel megjelentetett könyvek. Flerko Béla, Halász Béla, Mess Béla és Szentágothai János: *Az agyalapi mirigy elülső lebenyének hipotalamikusan szabályozása* (1962), I.C. Eccles, M. Ito, Szentágothai János: *A kisagy mint idegsejtgép* (1967). Mindkét kiadvány angol nyelvű. Az utóbbi munka világszerte figyelmet kelt, és egymást érik a nemzetközi konferenciák meghívásai. Az eddig jórészt csak hazájában ismert agykutató nevét jegyzi a nemzetközi szakirodalom. Az eredmény méltánylá-

sához figyelembe kell vennünk, hogy a tudós vizsgálatait jórészt legfeljebb kétezerszeres nagyítású fénymikroszkóppal végzi. Ez az idegsejtek finom szerkezetének feltárásához nem elegendő. A kétszázötvenezeres nagyítású elektronmikroszkóp, melyet később használni fog, csupán a jövő ígérete. A megfigyelt folyamatok magyarázatát – melyet csak részleges értékű kísérletek támasztanak alá – az intellektus megfeszített erejével kell megadnia. Töprengéseinek küzdelmes, nehéz alkotó óráira emlékirataiban többször utal.

A tudomány igazságok, féligazságok és logikus tévedések során át halad a mindtökéletesebb megismerés felé. A kísérleti orvostudomány nyugati, modern műszerei az agy kutatás előtt új utakat nyitnak meg. Ezek ismeretében Szentágothai egyes hipotéziseit módosítani fogja. A neurológiai kutatás kezdeti, szerény eszközökkel elért eredményeit a tudomány világa így is messzemenően méltányolja. 1963-ban kinevezik a budapesti orvostudományi egyetem anatómiai intézetének igazgatójává. Vizsgálatait, melyek az agyalapi mirigy szerkezetét kívánják felderíteni, gazdagabb eszköztárral folytathatja. 1967-ben státusát rendes taggá minősíti át a Tudományos Akadémia. Úgy tűnik, hogy a hazai mellőzés ellenárama, melyet Szentágothainak az ötvenes években kellett elsz szenvednie, ellankad. A levelező tagságot ugyanis általában négy-hat évvel követi a rendes tagság elnyerése. E rangemelésre a professzornak tizenkilenc évet kellett várnia. A hatalom telének rosszkedvét nyilván a tudós nemzetközi hírneve, valamint a Kádár-rezsim ideológiai rendszerének puhulása enyhítette nyárrá.

1977-ben a Akadémia elnökévé választja. A tudományos főhivatalnokság számára egyáltalán nem vonzó dekórum: „...szívesen csinálnám, ülnék ezen a Dózsa-trónon, ha sikerülne csak valamicskét is javítani tudományos közéletünk számos baján” – írja emlékirataiban. A közélet, mely kinyújtotta feléje polipcsápjait, az 1985-ös leköszönése után sem hagyja szabadulni. A Hazafias Népfrent az 1985-ös választáson – megkérdezése nélkül – országgyűlési képviselőnek jelöli. Először felháborodik és visszautasítaná a megtiszteltetést. Majd Szent Pál szentenciájára gondolva: „aki pedig valami jót tehetne, de nem teszi, bűne az annak” – feladja az állami hódolat elhárításának szándékát. A kijelentés természetesen lehetne álságos szándékú mentegetőzés is, de a professzornál, mint látni fogjuk, szó sincs erről.

Amikor Szentágothai Jánost más aspektusból, nevezetesen közéleti szereplése szempontjából vizsgáljuk, az 1951-es évhez kell visszatérnünk. Magatartásának értékeléséhez meg kell idéznünk a kor szellemét. Az 1949-cel kezdődő négy év a 20. századi magyar történelem egyik legsötétebb időszaka. A dermedt rettegéstől megült kor kezdetét Mindszenty bíboros pere jelöli ki. A főpapot fenyegető halálos ítéletet a nemzetközi tiltakozás ugyan elhárítja, azonban életfogytiglani fegyházbüntetéssel sújtják. A gonosz gyanakvástól vezérelt terror nem kíméli a legmegbízhatóbb párt-hűségű elvtársakat sem. Dr. Zöld Sándor belügyminisztert családjával együtt kergetik halálba. A koncepciók perek készsége megrendezője, Rajk László hóhérvőként végzi. Sztálin legjobb magyar tanítványa, Rákosi azonban nem csak a kiemelkedő fejeket kaszabolja. Politikai rendőrsége, az ÁVO általános megfélemlítettséget kelt és tart fenn a társadalom minden rétegében. Nem véd meg senkit az érdem vagy hírnév, az ártatlanság hangoztatása eleve gyanús, netán súlyosbító körülmény.

Ilyen a fenyegető villámoktól terhelt atmoszféra, mikor 1951-ben kirobban a Sántha-ügy. Dr. Sántha Kálmán a debreceni egyetem Európa-szerte ismert nevű ideggyógyász professzora. Egy előadásában azt fejtegeti, hogy az egyén olyan tartós fizikai vagy szellemi túlterhelése, melyet csak maximális erőfeszítés árán teljesíthet, neurózist, esetleg elmebajtt válthat ki. A bizonyított kórisme szemléltetésére gyakorlati példát is mond. Nevezetesen mint potenciális áldozatokat, a sztahanovistákat említi meg. (A fogalom szovjet importból származik. A rendszer a munkásokból egyre nagyobb teljesítményt zsarolt ki. Az elvárt mértéket a „norma” szabta meg. Az élmunkás volt hivatva szemléltetni, hogy lehetséges az elvégzendő mennyiségnek akár a tízszeres túlteljesítése is. Általában jó képességű munkást szemeltek ki sztahanovistának; a meggyőzőnek szánt eredményt azonban főként csalással érték el. Az élmunkást a csodálatos teljesítmény elérésében több rejtetten dolgozó társ támogatta.)

A professzor előadását illusztráló példázat súlyos következményekkel járt. A teremben lapultak készsége fülek is, és a pártpropaganda szötte nimbuszt szétszaggató józan diagnózis híre denevérszárnyakon suhant a Központi Bizottságig. A felbőszült Rákosi elrendelte, hogy az elnök hívja össze az Akadémia közgyűlését. Nem rejtegette szándékát: az akadémikusoknak „szabad akaratukból” fel kell háborodniuk és ki kell taszítaniuk az elvetemült orvostudóst.

A gyalázatos színjáték első felvonása az Akadémia nagytermében, a teljes tagság előtt játszódott le. Az elnökséget a pódiumra a párt komisszárja, Ratkó Anna miniszter asszony (eredeti foglalkozása szövegíró!) vezette fel. Az ő feladata volt, hogy a proletariátus csalhatatlan ösztönét érvényesítse az ideológiailag tévelygő akadémikusok között. Magyarán: hozta az elítéltek a selyemzsinórt.

Sajnos, akadtak gyenge jellemű kollaboránsok, akik vállalták a sugalmazott vádbeszéd elmondását. Az előre meghozott verdikt kivédésére nem volt semmi remény. Ennek ellenére négy bátor orvosprofesszor mégis védelmébe kel galádul megtámadott kollégájának. Bár a döntés elhárítására fikarcnyi esélyül sem volt, kiálltak az igazságért, az Akadémia becsületéért, a tudomány tisztességéért. Elsőként a szegedi I. belklinikai professzora, Hetényi Géza szólalt fel. A kiváló előadó készsége, remekül fogalmazó professzor érvelése sajnos megtört az elnökség stupid eltökélt ségének betonfalán. A néhány perccel később szót kérő Szentágothai védőbeszéde viszont már kirobbantja a miniszter asszony felháborodását. A konfliktus kiéleződését Ernst Jenő professzor beavatkozása akadályozza meg. A biofizikus évtizedek óta hithű kommunista és Rákosinak afféle tudományos szürke emenciája. Sántha kizárását az orvostudományi szakosztálynak kell kezdeményeznie. Bár a közgyűlésen tapasztaltak kétségtelené tették a végkifejletet, itt Kerpel Fronius Ödön gyermekgyógyász professzor és Haynal Imre, az I. budapesti belklinikai igazgatója vette védelmébe az üldözöttet. A négy tudós, aki vakmerően és reménytelenül nekifeszült a hatalom mindent eltipró gőzhengerének, tudományterülete világszerte ismert szaktekintélye volt. A diktatúra akaratával való szembeszállásuk a kudarc ellenére is a szellem szabadságának imponáló kinyilvánítása volt. Természetesen kiállásukért számolniuk kellett a következményekkel is. Valamennyien felkészültek arra, hogy egy hajnalon lakásuk elé parkol a retteget fekete Pobjeda. (Az ÁVO éjszakánként ezen a járművön hurcolta el áldozatait.) A megtorlásnak ez a formája ugyan elmaradt, Szentágothait azonban – mint már említettem – csak tizenkilenc év múlva minősítik rendes akadémiai taggá.

Az agykutató szellemi szuverenitását a nehéz évtizedekben is megőrzi. Markáns karakterét jól jellemzi az 1985-1989 közötti parlamenti szereplése. Az előzményekről tudnunk kell, hogy a Bős-Nagy-maros szakaszon építendő duzzasztó tervét már akadémiai elnökként is ellenezte.

1988. október 7-én Szentágothai János a parlamentben felszólalásra jelentkezik. Az elnök gyanútlanul megadja a szót, hiszen nem sejtí, hogy egy hatalmas folyam kiáradásának zsilipjét nyitja meg. A szikár, gondos fogalmazáshoz, megdönthetetlen logikájú érveléshez ragaszkodó tudós elmondja nagy hatású beszédét. A rendszer-váltás, mely kisebb iránymódosulásokból alakult teljes fordulattá, ilyen részletekből tevődött össze. Kétségtelen, hogy 1990 reménykedéssel gazdag tavaszának a Szentágothai-beszéd lényeges előkészítő eleme volt. Jellemzi az utolsó pártállami országgyűlés szolgálalkúságát az oráció fogadtatása. „A parlamentben csúfosan alul maradtam, a háromszázhatvan szavazat közül csak tizenkilenc szavazott a teljes leállítás mellett, harmincegyenéhány tartózkodott, és a túlnyomó többség támogatta az eszeveszett projektumot” – írja a professor. Történt mindez tizenegy hónappal az új. Ellenzéki Kerekasztal megállapodás előtt.

Bár életkora megközelíti a nyolcadik x-et, 1990-ben ismét vállalja a közszereplést. A tavaszi választás előtt a Magyar Demokrata Fórum keresi meg ajánlatával. Az országos lista előkelő helye megtisztelőnek látszik. Ám a valóság az, hogy az ismeretlenségből előburjánzó szürke középszert szépen ékesíti az Európa-szerte tisztelt név. A nyugati demokráciákat jól ismerő, széles látókörű tudós rezignáltan érzékeli az új hatalom birtoklói-nak korlátait. Szakértelmük kevés ahhoz, hogy az államkapitalizmust jól működő tőkés rendszerré alakítsák át. Kimondja lesújtó ítéletét: „anyám, én nem ilyen lovat akartam... ez már nem az én világom. Tisztes-séggel végigszolgálom az 1990-1994. évi ciklust, de azon túl még egy százalékban sem kívánok és tudok a felelősségben osztozni.”

A 19. századi regényirodalom tipikus szereplője a foglalkozásából adódóan materialista világnézetű orvos. Bonckése szenvtelenül mélyedt az élettelen test legtökösabb részeibe, de sohasem találta meg az elillant lé-

lek rejtékhelyét. A negatív eredmény szilárd hitet alapoz meg: az egyetlen létező a szelentől mentes anyag. Szentágothai a 20. század hatalmas teljesítményű kutatóeszközeivel vizsgálja a korpusz zengő, rezonáló csodáját, az agyat és az idegrendszert. A zseniális intuícióval készült műszerek oly finom szerkezetű és bonyolult világot tárnak eléje, melynek működését a kutató csak részlegesesen képes megmagyarázni. Ez azt a szilárd meggyőződést alakítja ki benne, hogy a mű csak egy Nagy Alkotó remeklése lehet.

Bár életének jó részét zord, a transzcendens világ létét tagadó korban éli le, gyermekkori hitét szilárdan őrizi meg. Meggyőződéssel vallja, hogy a Biblia és a tudományos szakkönyvek anyaga harmonikusan egyesülhetnek a 20. század orvosának tudatában. Nyolcvanegy évesen, megbékélt lélekkel pillant a már oly közeli vég felé, mely evangélikus hite szerint egy új világ kapuit nyitja meg.

Dr. Dániel József

Egy többgenerációs mutatványos család veteránjai

A hercegszántói Prehalek házaspár

Akkortájt, amikor a leghosszabbak a napalok és legrövidebbek az éjszakák, a nyári napfordulathoz közel, június 24. Szent Iván napja, azaz Keresztelő Szent János emléknapja. Révai Nagy Lexikonából véve az idézetet: „Az ekkor még megtartott népi ünnepek a pogány kori nap- és tűzimádás nyomait mutatják... A szent-iváni népszokások majdnem egész Európában fellelhetők: a magyar népnél leginkább csak ott, ahol ez szláv vagy német elemmel érintkezik... Többnyire ... nagy tüzet gyújtanak babonás szertartások közt...; a tüzet főképpen a leányok átugrálják s az ugrás sikerült vagy nem sikerült voltához szerelmi jóslásokat fűznek; a tűz körül állók az ún. szentivánéji énekeket ismétlik szakadatlanul...” A Felsőszentivánon évről évre megtartott búcsú e naphoz kötődik, és miután magam immár negyedszázada a községhez kötődöm, vagyok ilyen múltra visszatekintve résztvevője a felsőszentiváni búcsúnak (feleségemmel társban, jó ideje unokáinknak is társaságában, legutóbb, 2011-ben annak élményét is megélve, hogy tizenéves korba ért legidősebb lányunokánk, Mire boldogan lobogtatva hozta haza a sikerült tűzugrása elismeréseként kapott díszoklevelet. Lehet, példáján felbuzdulva, ez évben húga, Elza és unokahúga, Sára is nekiveselkedik a feladatnak?).

A felsőszentiváni búcsú szokványos vevjárója – csakúgy, mint számos más településen – az árusoknak és az elsősorban gyermekeknek és ifjaknak szórakoztatását-vidámságát biztosítani akaró vállalkozóknak (korábbi megnevezésük szerint mutatványosoknak) jelenléte. A búcsú napján hagyományosan kibérlik a Rákóczi és Jókai utca egy szakaszát, így a vasárnap kora délutánján tetőző búcsú forgatagra a község háza és az önkormányzati tulajdonban lévő, rendelővel örszeépített orvoslakás közvetlen közelségében kerül sor. Hát innen az én közelebbi, most már negyedszázados ismertségem a hercegszántói Prehalek házaspárral. Ez ismertséget az idő az által érlelte, hogy más településről Felsőszentivánra minden alkalommal az itteni búcsú napját megelőzően, jobbára egy héttel korábban – vasárnap, kora éjszakai órákban – érkeztek, lakóköcsijukkal és szerelvényük más tartozékaival a rendelő közvetlen közelségében „tanyáztak le”, minek folytán a búcsú napját megelőző napokban találkozásaink, beszélgetéseink szinte mindennaposakká váltak, és az is előfordult, hogy valamelyikük mint orvoshoz fordult hozzám.

Amikor pedig legutóbb, a 2011 évi felsőszentiváni búcsú vasárnapjának már vilánygyújtás utáni késő estjén hosszas sze-

relvényükkel irányt vettek Ásotthalmának, és az 1971-es gyártmányú Csepel teherautó kormánykerékéhez a nap fáradalmaitól viseltes, 80-hoz közel járó Pista bácsi ült, a Rákóczi és Jókai utca kereszteződésében a felsőszentivániak közül utolsóként búcsúztam tőlük.

A házaspárt előre megbeszélten, 2012. január 26-án kerestem fel hercegszántói otthonában, a Rákóczi utca 10. szám alatt. Délután 3-kor csöngettem be hozzájuk, bő három óra múlva kísérték ki a kapun. A közben órák hatszemközti beszélgetéssel és sok-sok fénykép megtekintésével, illetve az azokhoz fűződő élményeik felelevenítésével teltek. Eljövetelemkor, egy többgenerációs mutatványos család veterán házaspárjának életpályájával a tarsolyomban, kölcsönösen azt a reményünket fogalmaztuk meg, hogy legkésőbb ez év júniusában – akkortájt, amikor a leghosszabbak a napalok és legrövidebbek az éjszakák – Felsőszentivánon a szokásos körülmények között viszontlátjuk egymást.

A férj, Prehalek István 1933. április 4-én Hercegszántón született. Anyai ágon nagyapja, Vidák Miklós matrőzként szolgált azon a hajón, amelyen Horthy Miklós még mint kadét szerepelt a hierarchiában. Az alsómonostori parasztyerek kiváló úszó volt,

Prehalek István nagyapja

A képet Prehalek Lajos készítette

Prehalek Lajosné

úszóversenyeket nyert matróztársai előtt. Utóbb vízimolnár, majd mutatványos lett. Az apa, Prehalek Lajos gyorsfényképész volt a búcsúban és vásárokon. Az általa készített képek némelyike „Szív küldi szívnék” üzenetet hordoz, némelyike bajai vásári emlékeket őriz. Az apa viszonylag korai életkorban bekövetkezett halála után az anya, Prehalek Lajosné, született Vidák Jusztina állt a vállalkozás élére.

A feleség, Prehalek Istvánné, született Gergela Irma ugyancsak hercegszántói születésű, ő 1936. december 22-én látta meg a napvilágot. Anyai ágon nagyapja, Mayer István is, anyja is már mutatványos, közelebről körhintás volt (ahogyan sok más felmenője és egyéb rokona későbbi férjének, ugyanúgy övéinek is). Irma elsőáldozására 2. osztályos korában, 1944-ben került sor – a II. világháború szörnyű nélkülözése időszakában, amikor a „cserebere-kereskedelem” jelentette a mindennapi megélhetésnek is, az elsőáldozási ruhához hozzájutásnak is piacát. Anyja a ruha anyagát 7 és fél kilogramm szalonáért cserébe egy közeli tanyán szerezte be, a picinyke lábra 37-es méretű, papírral és tépelt vászondarabokkal kitömött cipő került.

Mindketten katolikus iskolába jártak, Irma a helyi zárda növendékeként mutatott föl kiváló tanulmányi előmenetelt az intézmény drasztikus, máról holnapra történt bezárása pillanatáig. Miután mindketten mutatványos családba születte, közös volt a sorsuk abban is, hogy búcsúk és vásárok szezonjában kiskoruktól sokat voltak távol otthonuktól, vándor életmódjuk nemcsak

iskoláztatásuk nehézségeit hatványozta, de meghűléses stb. megbetegedéseik kockázatát is jócskán fokozta. A közös sors eszmélésüktől megannyi közösen átélt esemény emlékével köti össze őket máig. Közte azzal a drámai élménnyel, hogy a Csikérián 1942. augusztus 20-án, Szent István-napon tartott búcsú egyik percében elrendelték mindennemű zene azonnali beszüntetését, a búcsú publikumának tudomására hozva, hogy Horthy István kormányzóhelyettes tragikus repülőszerencsétlenség áldozata lett. És egybevágó az emlékezetük a vonatkozásban is, minő meggondolásból rendelte el a Rákosi-rezsim az addig gyermekmeghajtásos körhinta beszüntetését, illetve motoros meghajtásúvá átalakítását. Hát abból a meggondolásból, hogy a szegény gyerekek ne hintáztassák tovább a kulákgyerekeket...

Prehalek István és Gergela Irma 55 éve házaspár, 1957-től saját jogon, külön engedéllyel rendelkező mutatványosok. Ahogyan korábban nagyszülei és szülei, illetve tágabb rokonságuk kíséretében tették, rövid ideig maguk is még lovas kocsival járták a széles környéket, és sátor jelentette a fedelet; a körhinta menetidejére is, a közti időszakokban is maguk szolgáltatták a zenét. Az 50-es évek végén előbb a TEFU-tól bérelt tehergépkocsi szállította őket – a többi mutatványossal együtt – helyszínről helyszínre (dinnyeszezonban kizárólag éjszaka), míg nem saját „kéthengerű Rába traktor”, majd Hoffer traktor, azt követően Super-Zetor vontatta szerelvény tette egyre komfortosabbá vándorló életmódjukat. A Hoffer traktor vontatta szerelvény vonatkozó járművének ülésében rendre a férj, a szerelvény utolsó tagja, a 3 méteres merev rúdon vontatott busz volánjánál rendre a feleség ült és kormányzott. Jelenleg az 5. évtizedet taposó Csepel teherautó tölti be a fontatónak is, több más funkciónak is a szerepét.

Az idős házaspár vállalkozása jó ideje a Szórakoztató és Vidám Park Vállalkozók Országos Egyesülete keretében működik (jelenleg is szoros együttműködésben az unokaöcs, az ugyancsak hercegszántói Prehalek Lajos vállalkozásával). Szórakoztató kínálati listájuk a motorizált gyermekkörhintáktól kezdve a céllövészeten át a jobbára csak bizonyos korosztályon túliak által kipróbálható motorizált körhintákkal bezárólag elég széles ahhoz, hogy egy falusi búcsú résztvevőinek ilyen irányú igényét kielégítsék, és ahhoz mérten különösen, hogy a jelen gazdasági körülmények közepette azoknak megannyi alkalommal transzportálására is, folyamatos, biztonságos üzembentartására is módot találjanak.

Prehalek Istvánné édesanyja

Régi-régi, gyermekek által hajtott körhinta

Motoros körhinta, ma már múzeumi darab

A 2011. évi felsőszevntíváni búcsúban. A Prehalek házaspár a szerző unokáival

A több generációra visszanyúló, örök álmukat alvó mutatóvnyos elődöknek is, életük delelőjén meghalt testvéreiknek is maguk állítottak síremléket a hercegszántói temetőben. A feleség 48 éves korban meghalt bátyjának síremlékén Petőfi egyik verséből vett idézet sírfeliratként szerepel.

A 2012. január 26-án náluk töltött bő három óra egyik legfelemelőbb pillanata volt, amikor Pista bácsi a régen elhunyt sógortól a nehéz időkből többször hallott, nekik is zsinórmértékké vált szentenciát idézte: „Nehéz a becsületes élet, de édes falatjai lesznek!”

A reményem, hogy a Prehalek házaspárról megjelent cikk olvasván a Bajai Honpolgár olvasói közül számosan kívánják velem együtt Irma néninek és Pista bácsinak: még sok édes falatban legyen részük.

Péter Árpád dr.

Kedves, Jó Bajaiak!

Levél Finnországból

Amikor ezeket a sorokat rovom (május elején-közepén), otthon már kánikulai idők közelednek – itt még jónéhány köbki-lométer hó a messzeségben („metsä” finnül erdő, de nyilvánvaló a rokonsága a „messze” fogalmunkkal...).

Hanem került a kezembe múltkoriban egy olyan cikk – mégpedig híres honi hetilapunk jóvoltából –, amely jócskán átmelegített, akkorát kellett nevetnem. A címe ez volt: *Ahol játék az élet – a skandináv rejtvény*. No, hát ezen göcögéltem édesdeden.

Közhelyesen mondva: csak skandináv földre kell lépni, s máris neki lehet esni a kerítésnek, mert az köztudottan kolbászból vagy! (Egyszer majd azt is elmesélem, milyen is a finn makkara, azaz kol-

bász – ne akard megtudni, Kedves, Jó Bajai Testvérem... Most már ugyan egyre több benne a hús, de korábban még tejpórt meg krumpli-keményítőt is tartalmazott... Színe most sincs, paprikát sohasem is lát, látott...)

Az egyik alcím: *Norvég minta*. A magát még csak el sem marasztaló, a „norvég vért óvó” mérsárosról (Breivik) most szó se essék – annál inkább az olajtornyokról a Jeges-tengeren.

Itt hát ezt be is fejezhetjük.

Svédország hosszú időközön, szinte évszázadokon át kimaradt a nagyobb háborúkból. Akkor hát ez is kipipálva.

A finnek nem maradtak ki, sőt tulajdonképpen a két téli háborújukból csináltak

olyan mítoszt, amire mindmáig jórészben építik az erkölcsiségüket. (Örölnék, ha egyszer valaki elmagyarázná nekem: hogy van az, hogy ama osztrák festőlegénynek a hatalmas armádiája sem tudja legyőzni az oroszokat, ez a maroknyi kis skandináv nép pedig megfutamtja őket? Mármint az oroszokat.)

Mitől működik az északi modell?

Fejezetcím, melynek hadd idézzem ide mind a nyolc alcímét.

1.) *Alapja a népes és képzett középosztály* (Igaz.)

2.) *Széles körű társadalmi konszenzus alapján döntenek a reformokról*, melyeket olykor éveken át vitatnak az állampolgárok bevonásával. (Ez is bizonyára így igaz.)

3.) *Átláthatóság*: Svédországban s Norvégiában minden személyi jövedelemadó-bevallás nyilvános. (Nemcsak ott, Finnországban is. Ismerhetem a Tasavallan Presidentti teljes vagyoni helyzetét, s rendszeres, vastag periodikákból, ha akarom, kiolvashatom bármelyik szomszédom, ismerősöm stb. éves jövedelmét, örökségét, részvényeit. Ők úgyszintén énrólam. Ez nem magyarországi ombudsmani, meg „személyiségi jogi” marhaság... Ez egészen egyszerűen emberi tisztesség – s ebben a finnek nagyok. Évszázadok óta. Többször vissza fogok térni rá. Emlékezetek majd az ajtóban keresztbe tett seprűre... A kulcsot, zárat akkoriban még csak nem is ismerték.)

4.) *Fenntarthatóság*: kedvező konjunkturnában eleve többlettel tervezik a költségvetéseket. (Ehhez én, sajnos, nem értek.)

5.) *Purítán munkaerkölcs*: az emberek jól keresnek, de takarékosan élnek. („Semmi sincs egészen úgy” – mondja Füst Milán a Hábi-Szadiban... Én meg: nem egy otthoni ismerősöm vagyonosabb, mint én itt; a takarékoságról pedig csak annyit, hogy néha még kottát sem lehet vetetni a növendékemmel, szülőivel, mert „az nagyon drága”... (Szó-szó. De hát mit lehet tenni? Puska nélkül megyünk háborúba?!...))

6.) *Az állam aktív szerepet vállal az oktatás, az egészségügy, az innováció és a környezetvédelem területén.* (Máshol nem?...)

7.) *Törekszenek a jövedelmek és a nemek közötti egyenlőségre.* (Telitalálat. Ott-hon is kellene gyakorolni! Egy ginekológus nem keres nálam tízszer, százszor többet, mint néhai, fatornyos hazámban... De ő még sír is az adója miatt... (Próbálná csak meg az ittenit!...)) 8.) *Erős helyi autonómia* (Ahvenanmaa, *Sügér föld*. Finnországhoz tartozik, de saját zászlaja van, és a svédén kívül ott nem nagyon hallatszik más szó!....)

Ellenben hadd idézzem a körünkből oly korán eltávozott Kopp Mária tökéletes érvényű mondatát: „Nem ott boldogok az emberek, ahol az ország gazdag, hanem azok az országok gazdagabbak, ahol az emberek boldogok”.

Ez tehát tökéletesen illik a finnekre. Bár itt is meg-megemlíthetjük a Füst Milán-i tételt; mert hát hogy is lehet erősen boldog az a nép, amely a megelőző évszázad elején még világelső volt az infarktus előfordulásában? Ahol az évnek 67%-ban „fedett” az égbolt? Ahol télen nem ritkák a -40 C fokok, de még május 1-én, „Vappu napján” is havak tonna-köbmétereit szerteszt?.. És hát mint az idén is, bizony havazott is ezen a napon! S csak úgy halkán mondom: hosszú évtizedeken át világelső-versenyben voltunk az öngyilkosok számarányát illetően...

No de most vicc.

Hogyan látja a finneket, Finnországot a külső szem?

Hát úgy, hogy a finn tél 9 hónapig tart; azután a finn 3 hónapon át kérdegeti, hogy mikor lesz már végre nyár? (A másik világszerte ismert mondás: „A nyár minálunk az idén du. 2-től fél 5-ig tartott...”)

Kedves, Jó Bajaiak!

Nem utolsósorban otthoni magunk okulására és épülésére hadd mondjak el néhány tapasztalatot, amit az itt töltött több mint húsz év alatt szedtem össze! (S ha úgy tetszik, ez összeg a hivatkozott cikk skandináv-csodás kerítés kolbászaival!)

Mindenekelőtt mutatok egy képet. A képen nem a „scooter”, a robogók az érdekesek, még csak nem is az ülése(ke)n pihenő „kyperä”-k, méregdrága bukósisakok, hanem az, ami nem látszik.

A hely egy „Matkahuolto”, mondjuk így: autóbusz-megálló előterében leledzik; ezek a gyerekek gimnazisták, mert óróluk van szó. Ide-„robognak” az erdőből, tavak partjáról, messzi kilométerekről, reggel 7 óra

20-ra. Aztán halálpontosan jön a busz, s az ifjak felszállnak rá. Elutaznak 25 km-re, abba a nivalai gimnáziumba, ahová a „mi közös gyerekünk”, a korábban otthon III. Béla Attila fiunk is járt, s szerezte az érettségijét (mégpedig nem is akármilyen eredménnyel!)

Aztán a gyerekek a délutáni fél ötös busszal hazérnek, leszállnak a buszról, felteszik a „kyparé”-t (bukósisakot), berúgják a motort, s szétspriccelnek a szélrózsa minden irányába: erdőbe, folyószélre, ki merre. (A finnországi település-szerkezet később majd fontos lesz! Előzetesben annyit, hogy vidéken általában található bizonyos „mag”, a kirkkonkylä, azaz templomos falu; de még ott is sokkal ritkábban állnak a házak, mint nálunk, otthon. És aztán a „szórvány”; ahogy fentebb mondtam, például az erdőben. Itt egy ház, ott egy ház; de telefon már az ötvenes években is mindegyikben csörgött! Sievi egyes részei pl. 10 kilométerekre is eshetnek egymástól...)

Búcsúzó kérdésem.

Otthon hány órát tartózkodnának ezek a bukkalapok érintetlenül a motor tetején? Mert itt az év 365 napjából bizony néhány száz napot... (Egyetlen esetről nem hallottam, hogy „valami baj” történt volna...

Göre Gábor bíró úr, Gárdonyi Gézáttól, bizonyára azt mondaná: „Mellyhöz hasonló lyókat kívánok, odahazára is” – mihamarább.)

Dobai Tamás

A Mi Boltunk – Baja első áruháza

Ha a Mi Boltunkról kérdeztem mostanában valakit, akkor azt gondolták, hogy a családi üzletünkről szeretnék beszélni – bár a családban nincsenek kereskedők –, vagy a kért üzletéről szeretnék valamit megtudni. Alig néhányan voltak, akik tudták, hogy mire kérdezek. Egyiküktől tudtam meg, hogy Csabai Edét Czetthoffer néven keressem, mert Csabai a magyarosított neve. Így már megtaláltam és azt is megtudhattam, hogy ő volt a „Mi Boltunk” egyik üzletvezetője.

A Mi Boltunk egy részvénytársaság volt, ami az első világháború után alakult, hiszen a szerb megszállás idejében különösen nehéz volt az árubeszerzés. Érdekes módon a bajai Hangya szövetkezet is néhány hónappal korábban, 1918-ban alakult. A Mi Boltunk alakuló gyűlése 1919. május 11-én volt. A részvénytársaság célját így fogalmazták meg ekkor: „Haszon-szerzés céljából kereskedelmi cikkek vétele és eladása nagyban és kicsinyben iparszerűleg”. Azaz nagy mennyiségben

vásároltak árut, amit olcsón adtak el. A másik cél egy áruház létrehozása volt, hiszen a városból hiányzott egy áruház, ahol a mindennapi élethez szükséges dolgokat egy helyen beszerezhetik, bár a korabeli fűszerkereskedések a legtöbb esetben vegyeskereskedések is voltak, tehát nemcsak élelmiszereket árultak.

A részvénytársaság tényleges alapítójáról kevés adat maradt fenn, az egyik szerint a bajai középosztály lelkes lateinerei (tisztviselő, értelmiségi), kereskedői, iparosai és

gazdái alapították. A Hangya szövetkezet tagjai jegyezték meg – amikor majdnem csődbe mentek –, hogy a „Mi Boltunk” sikerének záloga az volt, hogy szakférfiak alapították és működtették nemcsak jótékonyági célból, hanem a kereskedelem szabályai szerint, tehát igyekeztek egy kis nyereséget is termelni. 1920-ból találtam az első adatot, hogy kik voltak a „a mi boltunk kereskedelmi részvénytársaság” cégvezetői: Czettl Mihály, Wagner Antal, Schmidt Gyula, Utry Pál, Nadas Sándor, Schnetzer Ernő, Rehak György, Korbiskó Mátyás, Czethoffer Ede. 1921-ben már csak három cégvezetője volt: Szilágyi György, Czethoffer János, Antun Rirgeys.

A jótékonyaságot már az első években is gyakorolták az egyik levéltári irat szerint: 1920-ban a szerb városvezetés 20 000 koronára való mérséklését kérték, mert 120 „ellátatlan fiú és leány gyermeket téli ruhával és cipővel teljesen” felruháztak, „mely adomány részünkről nagy anyagi áldozatot jelentett, és város történetében egyedül álló”. Knézy Lehel könyvébe (*Baja a forradalom és a szerb megszállás alatt, 1918-1921.*) ez nem került bele, de két másik jótékonyaságuk igen. Az egyik, hogy 9000 koronával a Mi Boltunk R.T. is részt vett a Tisztviselői kölcsönalap létrehozásában, azaz a magyar tisztviselőket támogatták, akik a szerbektől nem kaptak fizetést. Amler Antal a Mi Boltunknak először mondott köszönetet, mert a tanítóképző tanárait anyagilag támogatták a szerb megszállás idején. Később Máriakönyve (Vodica) felújításában is részt vettek, például az egyik padot ők állították. A padot ma is használják. (Az oltár melletti második pad.)

A Mi Boltunk személyzetéről is kevés adat maradt fenn. 1923-ban például 5000 koronát meghaladó fizetése volt a következő dolgozóknak. A legmagasabb: Schüssler Györgynek (50 000 K), a többiek: Ozvald László, Karlicskó András, Reinhardt Mátyás, Hajnal Béla, Gál János, Hauth Márton, Jelenszky Aranka, Neubauer Géza, Tóth Géza, Cseszlár Béla, Sipos Olga, Petresevits Gyula, Heffner Ádám, Zóni Sándor, Karlicskó József, László Károly, Pálcsics László, Tinusz Sándor, Rózsa Tibor. (Schüssler György 1931-ben saját fűszer- és vegyeskereskedést alapított a Fehérló utcai házában.)

Czethoffer Edéről a következőket sikerült megtudnom. 1887-ben született Mohácson. 1918-1930 között üzletvezetője, 1930-tól ügyvezető igazgatója volt a Mi Boltunk kereskedelmi rt.-nek. Baja társadalmi életében is részt vett: a Katolikus Legényegylet ház-

A Takarékpénztár épületének főterei szárnya, amelyben a Mi Boltunk működött

nagyra és a Kereskedő ifjak és Magántisztviselők Egyletének elnöke is volt. 1934-ben változtatta nevét Csabaira.

A Mi Boltunk miért volt Baja első áruháza? A Reich Farkas és Fiai cég 1908-ban épült áruháza valóban az első nagyvárosi áruház, valódi áruhalom volt Baján, de ők csak textilekkel kereskedtek. A Mi Boltunk volt az első áruház, ahol egy helyen szinte mindent be lehetett szerezni. Egy 1921-es hirdetésük szerint: „Baja város legnagyobb kereskedelmi vállalata, ahol minden néven nevezendő ipari, gazdasági és házi szükségleteinket kitűnő minőségben és a legolcsóbb árakon beszerezhetjük.” Négy külön osztálya működött az áruháznak: Fűszer- és gyarmatáru, Vasáru, Rőfösáru, Rövid- és divatáru

Kezdetből a Szent István téren (Ma: Szentháromság tér), a Takarékpénztár épületében bérelték az üzlethelyiségeket. 1921-ben bővítették az áruházat: az emeleten alakították át a szobákat. Az 1920-as években egy fióküzletük is volt a Kossuth Lajos utcában (ez később megszűnhetett, mert a 30-as évek számláin már nem lehet találkozni a fióküzlettel). Az 1930-as években a Takarékpénztár épületében a főterei és Roosevelt téri oldalon működött. Egy korabeli újsághír szerint: „7 nagy kirakattal rendelkező hatalmas áruháza két főosztályra oszlik. A fűszer-, csemege- vas- és lőszerosztály élén Csabay Ede áll, aki a régi becsületes bajai kereskedő hagyományok őrzője, a modern kereskedő minden felkészültségével.” A rőfös, divatáru és textilosztály vezetője Lángos János volt. Összesen 16 alkalmazottjával akkor Baja egyik legnagyobb kereskedelmi vállalata volt. Sajnos az időszakos értesítőjükből a *Mi Boltunk Híradója*-ból nem maradt fenn példány közgyűjteményekben, pedig ebben a gazdasági életről, árakról és a

vállalatról tájékoztatták a vásárlókat. Olcsó árai miatt a városi hivatalok, iskolák is gyakran vásároltak itt, a kórháznak is közszállítója volt.

A Bajai Takarékpénztár így határozta meg a Mi Boltunk Rt hitelképességét: „alaptőke 6 millió, tartaléktőke cirka 24 millió. Ingatlan nincs. Árukészlet és berendezés: 600 millió és 900 millió között mozog. Igen jól vezetett üzlet nagy vevőkörrel, megbízható, pontos és jó fizetők. Nagyobb összegre kaphatnak hitel.”

A vásárlóknak a Mi Boltunk is adott hitelt, hiszen voltak olyan vevők, akik később fizettek. Nekik a „Bevásárlási könyv”-be jegyezték fel vásárlásaikat, melyet olykor csak évente egyszer egyenlítették ki. A fennmaradt „Bevásárlási Könyv” a korszak egyik legjobb nyomdájában, a békéscsabai TEVAN nyomdában készült.

A cég szép kiállítású levélpapíra

Nem csak a bajaiak vásároltak itt. Ez derült ki egy kérvényből, amikor a vásárnapi munkaszünetet szerették volna bevezetni (A törvény szerint a két világháború között a helyi iparhatóság megadhatta a vásárnapi munkaszünetet, ha a kereskedők kétharmada kérte.) A Mi Boltunk Rt. Igazgatósága azért nem írta alá a kérvényt, mert „a városnak fontos gazdasági érdeke fűződik ahhoz, hogy az üzletek vásárnap nyitva legyenek. A szomszédos községek lakosságának nagy része csak vásárnap jöhet be bevásárolni, mivel a munkanapokon el van foglalva s ily módon a bajai kereskedők elég tekintélyes számu vásárló közönségtől esnek el.”

1922-ben négy reklámtáblát is állítottak fel a város szélén (a Szegedi úton és az Erzsébet királyné utca végén, a szentistváni vámháznál és a vasútállomáson), hogy a városba érkezők figyelmét felhívják az áruházra.

A 2. világháború alatt, 1940-ben bővítették nagykereskedéssel az üzletet, ugyanis a külkereskedelmi hivataltól cukornagykereskedői árusítási megbízást kaptak.

1945-ben az orosz katonai parancsnokság

kórház céljára lefoglalta a Takarékpénztár épületét. Új üzlethelységet ekkor a városháza épületében kaptak, de ez kisebb volt, ezért az árukészlet egy részét a részvénytársaság vezetőinél helyezték el. Csabai Edénél, Lángos Jánosnál, Ozvald Lászlónál és Pálcics Pál kelmefestő üzemében is.

1948-ban a részvénytársaság csak nagyban kereskedésre kapott iparengedélyt, viszont csak fűszer-, szövött és rövidáru-kereskedéssel foglalkoztak. A cég mentése érdekében részvénytársaságból kft-vé alakultak át, ugyanis a korlátolt felelősségű társaság „örökölte” a részvénytársaság iparengedélyét, azaz nem kellett újat kérni a kiskereskedésre. Az 1947. június 29-i közgyűlésen a részvénytársaság 6000 részvényéből 5970 tulajdonosa volt jelen, akik hozzájárultak, hogy kft-vé alakuljon át a részvénytársaság. Ezt a bajai törvényszék 1948. január 26-án hagyta jóvá. Az új név 1947. július 24-től Mi Boltunk Kft. lett. A kft. továbbra is „fűszer, rőfös és rövidáru-kereskedéssel foglalkozott. A törzstőke 120 000 forint volt. Az ügyvezetők között a régi nevekkal találkozhatunk (a két fő-

osztály egykori vezetőivel): Csabai Ede, Lángos János és Ozvald László.

1948-ban hét alkalmazottal elsősorban a kiskereskedésre kértek engedélyt. Vas-kereskedéssel ekkor már évek óta nem foglalkoztak az iratok szerint, pedig az 1940-es évek számláin is szerepel a vas-kereskedés. A kft. vezetője Csabai Ede volt. 1949. december 10-én jelentették be a bajai iparhatóságnak, hogy „a mai nappal megszűnt üzletünket kérjük, hogy az iparrajstomból cégünket törölni szíveskedjék”. A levelet a két egykori osztályvezető Csabai és Lángos írták alá.

1949. március 26-án nyílt meg az Állami Áruház, ami átvette a Mi Boltunk funkcióját az Erzsébet királyné út 3-ban (ma Szabadság út), az egykori Reich Farkas és fiai áruházban, ami az államosítás után a Munkás Szövetkezeti Bolt üzletpalotája volt. Az Állami Áruházat a megye – Bács-Bodrog megye – központi áruházának tervezték, és a nyitásra teljesen feltöltötték árukkal, iparcikkkel. Áruválasztékában szerepelt méteráru, kész ruhák, harisnyák, lakberendezési cikkek, háztartási és műszaki cikkek, kerékpárok, trafik, tehát ugyanazok, aminek árusításával a Mi Boltunk is foglalkozott. Később az Állami Áruház bővítését úgy oldották meg, hogy a főtér felőli szomszédos épülettel, az egykori Székely Leó (Schlesinger) vaskereskedéssel egybenyitották.

Baja régi kereskedőinek életéről írt egy visszaemlékezést 1948-ban Csabai (Czett-hoffer) Ede. A második világháború előtti időket idézi fel, sőt több helyen az első világháború előtti kereskedők életéről is szól. A szövegben szereplő Ladányi Mór kórházi főorvos ugyanis 1907-ben nyugalmába vonult, Széles Áron református lelkes pedig 1921-ben meghalt. A szakma című fejezetben felsorolt kereskedők: Herzfeld Jakab, Gludovác Ferencz, Bruck cég, Juray, Mihits, Denneberg, Lerner és Drescher szinte kivétel nélkül csak az első világháború előtt működtek, a két világháború között már nem is éltek. Az alábbi kis írás emléket állít Baja kereskedői múltja azon fejezetének, mellyel helytörténetírásunk eddig nem foglalkozott, hiszen Baját elsősorban mint a gabonakereskedelem központját emlegetik és a vásárjaival foglalkoznak, holott boltos kereskedők is fontos szerepet játszottak a város kereskedelmi életében. A nagyobb fűszerkereskedők – például az imént felsoroltak – nemcsak a város gazdasági életének voltak irányító, és mint virilisták a közügyeket irányították, hanem a társadalmi életének is fontos szereplői voltak.

A fűszerkereskedői szakma élete a múltban

A fűszerkereskedői szakma a múltban élesen elkülönült a többi szakma mint például a textil, vas, bőr stb. szakma életétől

A fűszeres segéd és főnök a kereskedelem elhanyagolt proletárja, fizetésben, megbecsülésben, munkaidőben mindig hátrányban volt a többi alkalmazottal szemben. Természetesen a szakmaközi verseny, paraszti és ipari dolgozók hosszú munkaideje, az alacsony haszonkulcs is hozzájárult a szakma mostoha viszonyához.

A tanonc 4-5 évig tanulta szakmáját. 3 évre csak az utóbbi 35-40 évben vetek fel tanoncot. Munkaideje rendszerint napi 17 óra reggel öttől este tízig tartott, rövid ebédidő megszakítással, a vasárnapi munkaszünet az újabb időben lépett életbe.

Ötven év előtt csak a jeles ünnepek első napjain zártak le délután, az üzletek 10 órai zárórája pedig csak kb. 45 éve lépett életbe.

A téli fűtés ismeretlen volt, sőt a bejárati ajtókat sem volt szabad becsukni, mert az volt a kirakodás helye, és a vevő csukott ajtón nem talál be, ezért a felfagyott felpiüfödtek kezek lábak voltak a fűszerkereskedők ismertető jelei.

2. Betegségélyezés

A betegségélyező intézménye kb. ötven éve ismeretes. az intézmény persze akkor még nagyon kezdetleges volt. Egy kis földszintes ház két kis szobáskája volt a hivatal, jó öreg Ladányi Mór látta el gyorsan a jelentkező beteg baját, még pedig úgy, hogy reszkessen a páciens ha odakerül. Szimulálásnak nem volt se értelme se gyakorlati haszna, kis Szalicyl és szodabikarbona minden betegség sablonos gyógyszerre volt, borogatás öblögetés (gurgulázás) minden baj legolcsóbb és legbiztosabb elenszere. Szociális vagy más jóléti intézmény gyógyfürdő nem létezett, szabadság üdülés újabb találmány.

Jelen sorok írójának két ízben is kézbesítették ki belogáshoz az állás felmondó levelet, nehogy három hétig keljen a fizetést folyosotania (felmondási idő akkor két hét volt.)

3. Tanonckutatás

Hivatásos szaktanárok abban az időben nem voltak, boldogult Széles Áron ref. lelkes és kisegítő tanerők látták el a kereskedő tanoncok oktatását. a tanulók bizony sokszor holtfáradtan elaludtak a jó meleg tanteremben, szerettek is iskolába járni ott pihenték ki fáradalmaikat, tanítás este öttől hétig utána vissza az üzletbe.

4. Szakképzettség

A hosszú 4-5 éves tanoncidő szükséges volt a szakmaismeretek elsajátítására, mert az első 2-3 évben a tanonc csak kengyelfutó, dada, kézilány és speditőr volt. 150-200 kg áru behozatala a vasutról, hajóról kizárólagos joga volt, amit kézi kocsi vagy targoncán bonyolított le. Gyorsáru küldeményt um. narancs, maroni, füge stb. tényleg gyorsárúként is kellett behozni futva! A vevő várta az árut az üzletben az időt ellenőrizték, vasút egynegyed óra hajó háromnegyed óra oda vissza. Nem is élt meg csak egy szállító az sem a szakmájából. De akadt bőven más irányú munka is.

Ha azonban életre való volt a tanonc, akkor a pult mögé is kerülhetett a 3.-ik évében napi 2-3 órára, ha nagyobb volt a személyzet akkor több is volt a rugdosás kisebb testi fenyíték, ha kisebb forgalmu az üzlet kevesebb helyről is érte az oktatás.

A munka tényleg nehéz testi munka volt egy vagon süveg cukor elrakása feldobálása a magas álványokra az izmokat erősítette, egy vagon mák padlásra felhordása, 60-80 hordó petróleum elrakása sem tartozott a testi gyönyörök közé.

6. A szakma

Nálunk Baján régi patricius fűszerkereskedők képviselték a szakmát. A nagykereskedelmet: Herzfeld Jakab, Gludovác Ferencz, és Bruck cég. Ötven Hatvan év előtt a közlekedés, árubeszerzés inkább vízi uton és lovas szekerekkel bonyolódott le 20-30 szekérkaraván hozta az árut Budapestről.

A régi Baja híres centrum volt, messzi vidékről összpontosult a forgalom, erről tanuskodik a sok granárium és nagy borospincék. A sugovicza tele volt ősszel almás bárkákkal.

Geiringer és Berger szállítóknak 30-40 uszálya bonyolította le [a] bajai gabona, bor,gyapju, nyersbőr stb. forgalmat, Kedvenc találkozó helye volt városunk a délvidek marha és sertés kereskedőinek, ahol – nagy forgalmat bonyolítottak le a nagy vásárok és piacok alkalmával.

A kicsinybeni forgalmat az ősrégi Juray, Mihits, Denneberg, Lerner és Drescher cégek képviselték. Nagy helybeli és vidéki vevőkörük volt. Hajó zárlatra és nyitásra egész waggon rakomány árut vásároltak um. süveg cukrot, rizst, petroléumot sok fűszer[-] és gyarmatarut, kávé, anyagárut, gazdasági magvakat tároltak. Előfordult többször, hogy a rakományok Dömsödnél vagy Pest alatt a gyorsan beállott hidegre befagytak és az áruval tavaszig ott rekedtek, mert hidak nem lévén a duna jegén költséges és kockázatos lett volna a beszállítás.

Üzletükben jó szakembereket neveltek, nagy áru és vevő ismerettel nyelvtudással.

Abban az időben a fűszer gyarmat anyagárak, gyógy és droguák neveit latinul is tudni kellett a kereskedelmi forgalomban, ezeket általában csak így ismerték bel és külföldi cégek így számláztak és ismerték a fiók álványok mindenütt így is voltak megírva, pl. Mercurium Vivum, Gummi Olibanum, Acydum Tartaricum, Ac. Cytricum, Folio Senna, Piper Nigrum stb. stb.

Ma már az akkori cikkekből sok feleslegessé vált, jobbakkal, újabbakkal pótolták új cikkek születtek a szükségleteknek megfelelően, a peronospora fellépésével a rézgalic és sok más növényvédelmi szer műtrágya stb. Egy kedves elődje az osztálysorsjegynek a kis LUTRI szintén a fűszerkereskedelem hatáskörébe tartozott. a megálmódott számot névnapi vagy születésnap dátum számát krajcárókért megtették és szerencsés esetben pár száz forintot hozott a szerencsés nyerőnek ami elég gyakori eset volt mert a nyerési lehetőség nagy volt. A[z] emberek narkotikuma volt a mai TOTO elődje.

8. A hitel...

Régi jó cégek rendszerint nyílt vagy váltó hitelt élveztek nagyobb fontosságú cikkek mint cukor, rizs, petróleum, gyarmataruk, kávé-gyarmatarú, tea stb. vételénél nem a vagyoni állapotot vizsgálták a bel és külföldi gyárosok, importőrök, kereskedőházak, hanem a név, a becsület az erkölcsi bonitás volt a hitelezés alapja, mert bizony üzletén esetleg üzletházán kívül más vagyona nem igen volt az adósnak, de neve az fogalom volt, olyan hitelt élvezett ami vagyoni helyzetét két-háromszorosan felülmultha. Fizetéseképtelenség ilyen patricius cégeknél a lehetetlenséggel volt határos. A vagyombukott (Pangrott) kereskedő soha talpranem állhatott,

Az így élvezett hitel tette aztán képessé a szolid kereskedőt, hogy üzletfeleinek is nyújthatott hosszabb lejáratú hitelt. Nagyon sok könyves vevőjük volt, akik egész évi vásárlásaikat újévkor rendezték, vidéki gazdák pedig a termény betakarításkor / újbúza-újbor, gyapju stb./ egyenlítették ki számlájukat.

A kisipar szintén élvezhette a hosszú hitel gazdasági előnyeit így pl. a festő, mázó, fazekas stb stb.

Dióhéjban ezek voltak tisztos elődeink problémái.

Kelt Baján 1948, a szabadságharc centenárium évének július havában

Csabai Ede fűszer kereskedő

Fábián Borbála

Mesélő délvidéki kastélyok

Könyvismertetés

Podhorányi Zsolt 2006-ban megjelent, a jelenlegi Magyarország területén fekvő mintegy félszáz úrilakot bemutató *Mesélő kastélyok* című könyvének mintegy folytatásaként újabb kiadvánnyal lepte meg a téma iránt érdeklődőket: ezúttal a Bácska és a Bácság egy részét, azaz a történelmi Bács-Bodrog és Torontál vármegyéket járta be.

A borítón nagylónyai és vásárosnaményi gróf Lónyay Menyhért és kamjonkai Szemző Sarolta fotója látható. Nem délvidéki előneve dacára Lónyay Menyhért mégis kapcsolódik a Délvidékhez: egyik leszármazottja, gróf Lónyay Gabriella a horgosi Kárász Imréhez ment feleségül. Az ottani kastélyról és a Kárász család történetéről a könyv 116-127. oldalain olvashatunk. Szemző Sarolta (1905-1980) szintén nem bácskai előneve (Kamjonka a ma Szlovákiához tartozó Lőcse mellett fekszik) ellenére vidékünk szülőtte: ősei a 18. század végén telepedtek le a vármegyében. Nagybátyjáról, kamjonkai Szemző Gyuláról mintázta emlékezetes regényében Mikszáth Kálmán Tóth Mari és a hozományvadász Noszty fiú történetét. A jelentős földbirtokokkal rendelkező Szemzők számos jeles közéleti embert és tudóst adtak az országnak, a családról a 62-65. oldalakon kapunk információkat.

Mielőtt a munka részletes ismertetésébe belekezdenénk, érdemes néhány szót szólni a vidék múltjáról és a tehetősebb családok időszakos lakásáról vagy otthonául szolgáló építmények elnevezéseiről. A mohácsi csatavesztést követő törökűlés a legtermékenyebb termőföldű vidéket – felégetett falvaival, rabszjára fűzött, legyilkolt vagy szerencsés esetben csak elűzött lakosságával – végtelen sivár pusztasággá változtatta. A síkságra utaló pusztaság szó jelentése – feltörhetetlen, egykor jellemzően rideg állattartásban legeltetéssel hasznosított föld (mint például a Hortobágy); vagy megműveletlen, elvadult és lakatlan vidék, ahol templomromok hirdették az egykori települések emlékét (jellemző példaként említve Bácska) – vidékünkön vonatkozóan a törökök kiűzése utáni betelepítésekkel fokozatosan megváltozott. Egyre kevésbé használták a kincstári terület vagy az óriási méretű közlegelő megjelölésére, inkább birtoknagyságot kifejező szóvá vált. Pusztaság alatt uradalmat, nagybirtokot értettek (egy tagban lévő szántóföldi művelésű földekkel, legelővel és erdővel), amelyen kastély állt parkkal, gazdasági épületekkel,

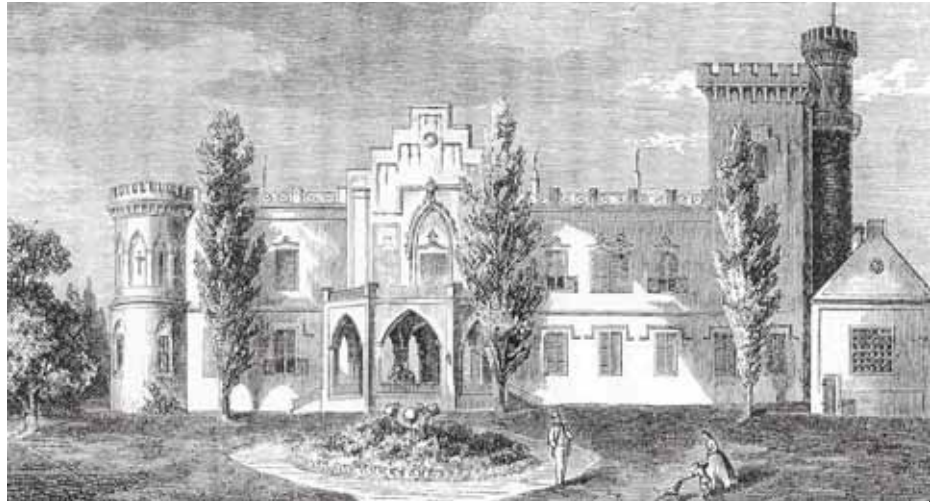
cselédlakásokkal. A birtok nagysága szerint használták még a major, a szállás és a tanya megjelöléseket (utóbbihoz tartozott a legkisebb földterület). Természetesen a tulajdonos otthonául szolgáló építmény is ennek megfelelően változott. Az előkelő, fényűző, emeletes és a környékben nagyobb lakóépülettel jelentő kastélynak állandó személyzete volt, továbbá eredetileg az építető főnemesi (herceg, gróf, báró) státuszát jelezte (utóbbi ismerő a polgári rétegek gazdagodásával megszűnt mint limitáló tényező). A földszintes kúriák (régies nevükön udvarházak) általában központi teremből, továbbá onnan nyíló néhány helyiségből álltak; ha egy kastély kicsinyített mása volt, akkor mondták kiskastélynak is. Ez a meghatározás sincs azonban kőbe vésve: Karapacsán a nagyobb és reprezentatívabb kastély mellett álló kisebb a kiskastély (a kötet 52-61. oldala mutatja be őket). Érdekességként érdemes megjegyezni, hogy az 1945 előtti katonai mappák eltérő térképpel jelölték a kastélyt és a kúriát (kiskastélyt). A Borovszky Samu szerkesztette Bács-Bodrog monográfia pedig bevezette az úrilak fogalmát, amelyet jellemzően a szállások 5-6 szobás, oszlopos tornáccal és kisebb toronnyal készült földszintes lakóépületeinek megjelölésére használtak. Mindezek mellett lehetséges a birtok igazgatása szempontjából történő közelítés is: a kastély egy nagyobb uradalom, a kúria pedig egy kisebb földbirtok központja. Mindenesetre ezek a településeken kívül fekvő helyek mint egyfajta tusculanum szolgálhatták tulajdonosaikat és azok vendégeit. Előzőekhez még hozzá kell tenni, hogy a fenti terminus meg-

határozásokat rugalmasan kell kezelni, mert a hivatalos és a köznyelvi elnevezések a múlt és a jelen mindennapi szóhasználatában kissé összekuszálódva jönnek elő. Természetesen a leírt helyeken kívül – nem mellékesen – voltak kastélyok, kúriák és úrilakok a falvakban, valamint a városokban is.

A könyv rövid bevezetésre és előszóra, két terjedelmes főrésze (az első foglalkozik Bácskával, a második Bánátot tárgyalja), kétoldalas utószóra, mutatókra, irodalom- és tartalomjegyzékre tagolt. A trianoni békeszerződés után Bács-Bodrog vármegye (északi részének kivételével) és Torontál vármegye kicsivel több mint 70%-a az újonnan alakult Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz került, amelynek földreformja a nagybirtokból csak 300 hektárt hagyott az eredeti tulajdonosnál. Ez ugyan egy család megélhetése szempontjából tekintélyes terület, azonban már nem bizonyult elegendőnek egy állandó személyzetet igénylő kastély és az ilyen körülmények között megszokott életvitel megtartásához. Megkezdődött a kastélyok hanyatlása, a romlást a 2. világháború és az utána következő újabb politikai változások tovább tetézték. Podhorányi Zsolt bevezetésben közölt adatai szerint amíg Nyugat-Magyarország kastélyaiból a világhégés alatt és után mintegy 20% semmiült meg, és 80% áll még napjainkban, addig vidékünkön ugyanez az összehasonlítás szomorú eredményt ad: nagyjából 50-50%. Különösen érvényes ez a helységekben kívüli földbirtokokon állt lakokra, amelyeknél senki és semmi nem állta útját az értelmetlen pusztításnak-rombolásnak. *Gád a múlt földjén – az utazó előszava* című folytatás utal arra, hogy már csak alig járható földút vezet a báró Gudenus család valamikori kastélyához. A jelenleg Romániában fekvő falu közelében található kastélyromhoz vezető útjára a szerzőt leszármazottként elkísérte Gudenus János József, napjaink neves családtörténésze, aki egyúttal a kötet családtörténeti lektora is. A teljesség kedvéért itt kell – nem mellékesen – megjegyezni, hogy a könyv általános lektora dr. Virág Zsolt, a Magyar Kastélylexikon sorozat írója-szerkesztője. A kötet előszavában érzékeltetésre kerülnek azok a nehézségek, amelyekkel egy-egy kastély bejárása-felkeresése járt. A gádi kastélyról a kötet 254-259. oldalait olvasva tudhatunk meg többet.

A könyv első része a Pallas Nagylexikon sorozat Bács-Bodrog vármegye térképének megfelelő helyére beillesztett és ismertetésre kerülő kastélyainak képeivel kezdődik, majd Bácska öt oldalra kiterjedő bemutatásával folytatódik. A szerző a török idők végétől tekinti át a vidék fontosabb sorsformáló eseményeit, a földszerzések történetét, felsorolja a jelentősebb birtokot szerzett családokat (elsősorban tagjaik közül került ki a későbbiekben a vármegye tisztikara), vázolja az 1920 után kialakult viszonyokat. Kár, hogy a regőcei Kováchkastélyról az itt beszúrt képen és öt rövid mondaton kívül nincs részletesebb ismertetés a kötetben. A német földről érkezett és Apatinban letelepedett Fernbach család felemelkedése a terménykereskedelemmel kezdődött, amelynek hasznából Babapusztán (Bácska visszafoglalása idején Hadikkisfalú, jelenleg a boszniai szerb költőről elnevezve Aleksa Šantić), Szondon és Temerinben földbirtokot vásároltak, továbbá közhivatalokat vállaltak. Fénykoruk talán legnagyobbbirtokos apatini Fernbach Károly (1868-1937) életére esik, Babapuszta névadója Babának nevezett felesége – bozsoki Karácson Dóra – lett. A birtokon a magyar kastélyépítészet gyöngyszemeként szecessziós stílusban épült fel rezidenciájuk. A nem is olyan régén még szebb napokat látott kastély falai között egykor élénk társadalmi élet folyt, és fontos vármegyei ügyek végére tettek pontot. A Fernbach idők elmúltával a jugoszláv állami vezetők kapcsolódtak itt ki. A kísérő képek szerint a park napjainkra elvadult és az épület romossá vált: leginkább falai sejtetik a múltat, a régi nagyságot és a harmóniát. A babapusztai mellett bemutatásra kerülnek a család Szondon, Pannónián és Krivaján épült kastélyai-kúriái is.

A magyar dzsentri ideáltípusaként jellemzett dalmáciai származású Latinovitsok Bácsborsódon, Katymáron (illetve a ma már Katymárhoz tartozó Ólegyenen) és Madarason bírtak komoly földtulajdonnal. A kiterjedt rokonságú családból számos vármegyei tisztviselő és közéleti szereplő került ki. A kötet oldalainak régi fotóin néhány családtagot, a ma már Őszi Fény Szociális Otthon néven működő bácsborsódi kastélyt, az elpusztult katymári kastélyt és kúriát; a most készült képeken a romos és feldúlt bácsborsódi temetkezési kápolnát és egy ottani másik kastélyt, valamint az egykori katymári kastélyt egy kapuozslopát és parkrészletét láthatja az olvasó. Sokakat érdekelhet, és sokaknak nyújthat új információkat a Latinovits Zoltán színművész szülői háttéréről szóló szakasz. Édesapja, az

A romantikus stílusban épült katymári Latinovits kastély a Magyarország Képekben. Honismertető folyóirat. 1868-as cikkének illusztrációján. Pusztulásának zárákkordjaként az 1950-es évek elején lebontották.

1905-ben született Latinovits Oszkár Madarastól keletre, Alsó Göböljáráspusztán bírt kastéllyal és 1000 holdas földbirtokkal, amelynek 100 hold feletti részétől az 1945-ös földosztásnál le kellett mondania, az országhatártól 1500 méterre fekvő kastélyát pedig 1949-ben a honvédség vette igénybe. Az épület sorsa az 1950-es évek első felében pecsételődött meg: a helyi lakosok széthordták.

Podhorányi Zsolt 10 oldalt szentel a két karapancsai Habsburg-kastély bemutatásának. A részletezéstől azért tekintünk el, mert folyóiratunk 2009. évi februári számában *A bellyei uradalomtól Béda-Karapancsáig* címmel, valamint 2009. áprilisában *Fejedelmi vadászatok a bellyei uradalomban* cikkünkben, továbbá 2010. januári számunkban *Képek Bácska múltjából* című könyvismertetésünkben már részletesen feldolgoztuk a témát.

Bajához közel – de már Szerbiában – fekszik Rasztina, ahol a báró Rédl család egykori kastélyja található. Ferenc császár rothenhauseni előnévvel 1759-ben Rédl Ferenc Józsefnek, a magyar udvari kamara tanácsosának, a bácsi kincstári javak igazgatójának osztrák nemességet adományozott. Gyermekének 1765-ben Mária Terézia adott magyar nemességet, közülük Ferenc

fia 1780-ban az 5308 magyar hold kiterjedésű Rasztinapusztát kapta meg. A család emelkedése tovább tartott, mert az ő fiai (Imre és Gyula) 1808-ban magyar bárói rangot, 1822-ben második előnévként pedig a rasztinait kapták. A 19. század elején báró Rédl Gyula építtette a rasztinai kastélyt, amelynek érdekessége, hogy kápolnával épült egybe.

A Rédl-kastély a 20. század elején, jobb oldalon jól látszik az egybeépített kápolna

A rasztinai kastély napjainkban, a lebontott kápolna helyével

A Rédl család tagjai kegyúrként a ma Szerbiához tartozó Őrszállás katolikus templomának apszisa alatti altemplomba temetkeztek. A fotón báró Rédl Imre felesége, temerini gróf Szécsen Malvina Clara Rosalia Josepha (1811-1901) szarkofügja látható Őrszálláson.

A trianoni döntés nyomán az S.H.S. királysághoz került Rasztinapusztát az utolsó tulajdonos, báró Rédl Lajos özvegye, Bussy Melánia grófnő 1921-ben adta el egy zombori konzorciumnak. Ma a kastély alagsora a helyi focicsapat öltözője, előtte az egykori angolpark labdarúgópálya. Rédl Ferenc másik fia, Imre a család további jelentős földbirtokán, a ma Tompa, egykor Kelebia határához tartozó kastélyban lakott. A stílusjegyei alapján az angol gótikát idéző épület a 20. század elején a budai Mátyás-templomra emlékeztető kápolnával bővült. A 2. világháborút követően többféle közösségi célra hasznosították, jelenleg szociális otthon. A Rédl kastélyokról a kötet 84-91. oldalain olvashatunk.

Mária Terézia 1741-ben kutyabőrrel ugyan adott a dalmáciai eredetű Vojnits család őseinek, adománybirtokot azonban már nem. Ennek ellenére szerencsésüknek, ügyességüknek és nem utolsósorban az uralkodó iránti hűségüknek köszönhetően a Vojnitsok néhány generáció alatt a vármegye leghatalmasabb családjává emelkedtek. A népes, összehangoltan tevékenykedő családnak

Bács-Bodrog számos részén – köztük Baján is – voltak kastélyai, kúriái és földbirtokai. A kötet Bácskával foglalkozó része előzőeken túl gróf Hadik András futaki uradalmával; a Dungserszki család kölpényi, dunacsébi és óbecsei kastályaival és kúriáival; a Stametzmayer János bécsi bankár által a kisszállási uradalom központjának szánt 1855-56-ban építtetett kastéllyal; az eredetileg Pozsony vármegyéből származó Vermes család bácskai ágának itteni történetével; a temerini Szécsen-Fernbach kastéllyal; a topolyai Kray bárók család- és kastélytörténetével; a vajszkai és bogyáni Gromon családdal (a család utolsó tagja a vármegye közéletében fontos szerepet játszó, bárói rangra emelt Gromon Dezső 1912-es halálakor a címert fejjel lefelé fordították); a házassága révén bácskai földbirtokhoz jutott Törley Bálint zobnaticai kastélyával ismertet meg. Végül, de nem utolsósorban az Osztrák-Magyar Monarchia legvagyonosabb rétegéhez tartozó bácskai Lelbach család történetéről ír Podhorányi Zsolt szerző, akinek mind ebben a fejezetben, mind a kötet egészében „a múlt muzeológusaként” jelentős segítséget nyújt

Báró Rédl Imre tompai (a kép készítésének idején kelebiai) kastélyának rajza a Magyarország Képekben. Honismertető folyóirat. 1868-as cikkében.

tott Lelbach Gyula, a *Romba dőlt világ* című könyv írója (a munkáról a már említett *Képek Bácska múltjából* című könyvismertetésünkben írtunk).

A kötet második részének elején lévő, Torontált ábrázoló térképen szintén beillesztésre kerültek a tárgyalt kastélyképek, majd a vidék öt oldalra terjedő bemutatása következik. A vármegye területén az 1718-ban megkötött pozsareváci béke nyomán szűnt meg a török hódoltság. Az elvadult vidéket nem csatolták vissza Magyarországhoz, hanem önálló közigazgatási egységként először katonai, később kamarai irányítás alá helyezték. Az egészségtelen klíma miatt nagy nehézségekkel járt az újratelepítés, a gondokat toloncolással igyekeztek enyhíteni, ami további problémák forrásává vált. A vármegyét Mária Terézia 1778-ban kelt rendelete helyezte vissza Magyarország közigazgatásába. A további időszakot a II. József uralkodása alatt kitört török háború, a reformországgyűlések eseményei, az 1848-49-s szabadságharc történései, az önkényuralom viszonyai és az 1867-es kiegyezés határozták meg. Torontál békés fejlődését ezt követően árvíz, belvíz és járványos betegségek fékeztek, de a vármegyét vezető rátermett főispánoknak köszönhetően nyugalom volt a sokat szenvedett vidéken. Az 1. világháborút követő impériumváltás a tulajdonviszonyok átalakulását is hozta, amely – Bácskához hasonlóan – a kastélyok sorsát döntően befolyásolta. A kötetben az alábbi települések úrilakai – a birtokos-építető családok rövid történetével együtt – kerülnek bemutatásra: Nagyszentmiklós, Törökkanizsa, Lovrin, Csóka, Valkány, Zsombolya, Beodra, Tóba, Gád, Törökbecse, Bánlak, Elemér, Csávós és Kanak.

A könyv szerzője a Délvidéket bejárva dokumentálta jelenlegi állapotukban a magyar múlt elgondolkodtató, de gyakran még romjaikban is tiszteletet parancsoló mementőit. Munkáját különösen értékeséssé teszik a családi archívumok adatai, fotói és a leszármazottak visszaemlékezései. Irodalmi adatokkal kiegészített kutatásának eredménye az igényesen szerkesztett, a leírtakat jól kiegészítő fotókkal ellátott, a keresést személy-, valamint helynévmutatóval segítő kiadványa, amelyet elsősorban a helytörténettel és a magyar kastélytörténettel foglalkozóknak, de igazából minden érdeklődőnek ajánlok.

Podhorányi Zsolt: *Mesélő délvidéki kastélyok*. Mánások a Bácskában és a Bánágban 1700-1920. Szobek Bt – Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Budapest – Zenta, 2011. 280 oldal

Dr. Nebojszki László

Bácskai életrajzi vázlatok

Dudás Gyula

(Zenta, 1861. november 19. – Homonna, 1911. január 8.)

A népes Dudás családnak a 19. század második felében jelentős szerepe volt Zenta és a vármegye életében. Falusi jegyzők, tanáreberek, mezővárosi hivatalnokok voltak, helytörténetet írtak, könyveket jelentettek meg, újságokat szerkesztettek, folyóiratokat adtak ki, helyi, megyei és országos lapok munkatársai voltak, magánkönyvtárakat alapítottak. Ennek a sajátos dinasztiának egyik legismertebb sarja Dudás (álnéven: Muhoray) Gyula tanár és történész, akinek jelentős életrajza Zomborhoz, a megyeszékhelyhez kötődött.

Iskoláit Zentán, Szabadkán és Szegeden végezte, Budapesten tanári és bölcsészdoktori oklevelet szerzett. Előbb a zentai gimnáziumban helyezkedett el, ahol történelmet, latin és görög nyelvet tanított, ezt követően a szegedi tankerületi főigazgatóság hivatalnokává lett, majd 1889-ben a zombori felső kereskedelmi iskola tanára, és elvállalta a Bácska című lap szerkesztését is. 1891-ben lemondott tanári állásáról, mert megválasztották a megyei Történelmi Társulat titkárává. Egyik fontos megbízatása volt még a megyei levéltár rendezése, de

ekkor kezdődött valójában történészi pályája is. Elejétől kezdve részt vett a megyei monográfia előkészítő munkálataiban, 1893-tól rábízták a szerkesztést is.

Bács-Bodrog vármegye egyetemes monográfiájának két vaskos kötetét 1896-ban jelent meg. Iványi István, Thim József és Érdújhelyi Menyhért közreműködésével készült, de számottevő a szerkesztő hozzájárulása is, több fejezetét írta, önállóan vagy társszerzőkkel. A kiadványt Dudás-féle monográfiaként tartják számon, megkülönböztetésül az 1909-ben megjelent Borovszky-félettől.

Dudás Gyula hihetetlen munkabírását és jeles teljesítőképeségét bizonyítja, hogy tizenöt hosszabb-rövidebb munkája jelent meg. Önálló kötetben foglalkozott a zentai csata történetével, a szabad hajdúk történetével, a bácskai és a bánási szerbek történelmi szerepvállalásával 1526–1711 között, emellett sokat publikált folyóiratokban és lapokban. Katona Pál bibliográfiája több mint ötszáz címszót tartalmaz. Alig két évvel a megyei monográfia megjelenése után, 37 éves korában Dudás Gyula hirtelen háttal

fordított a történetírásnak, s visszatért a közoktatásba, elhagyta Zombort is. Tanfelügyelői állást vállalt előbb Budapesten, majd a Zemplén megyei, ma kelet-szlovákiai Homonnában telepedett le.

Írásainak tárgya ettől kezdve a pedagógia és annak története volt. A fordulatra nincs megbízható magyarázat. Összefüggésbe hozható például emberi természetével: nagy törvényű, összeférhetetlen ember volt. A „hírlapírói polémiai és háborúságok zaja” vette körül, kollégáinak munkáit, köztük az akadémikusok dolgozatait is éles szavakkal, de kevés érveléssel bírálta, olykor támadta is. Kortársai „döntő Dudás”-nak nevezték. Polémiai gyakran bírósági perrel végződtek, olykor párbajjal is. Ezek után persze sok ajtó bezáródhatott előtte. Mélyen sérthette az is, hogy szülővárosa nem adta ki két kötetre tervezett városmonográfiáját, amely olyan jellegű munka lehetett volna, mint Iványi István szabadkai vagy Érdújhelyi Menyhért újvidéki monográfiája.

(Kalapis Zoltán: Emlékezzünk régiekről. Zombor, Publikum, 2007.)

Kiss József

(Buda, 1748. március 19. – Zombor, 1812. március 13.)

A Kiss József és testvére, Kiss Gábor által elgondolt, tervezett és épített Ferenc-csatorna 1802-ben készült el. Igaz, a tervezett egymillió helyett négy millió forintba került, de húsz nappal lerövidítette a bánási búza és az erdélyi só útját Bécsbe. Hatalmas forgalom zajlott a csatornán, megépítésétől 1818-ig tízezernél több teherhajó és dereglye haladt át rajta illetékfizetés mellett. A csatornával szinte mindenki jól járt: a részvényesek négy millió forintos befektetése negyed század alatt 20 millió tiszta jövedelmet hozott, a táj természeti képe teljesen átalakult, 120 ezer hektár ármentesített területen a mocsaras részek termőre fordultak, a föld ára négyeszeresére-öttszörösére emelkedett. Csupán Kiss Józsefnek nem jutott ki sem a dicsőségből, sem a nyereségből. Ő 1793 júniusában kezdte meg a csatorna ásását, saját tervei alapján, hogy Bezdán és Bácsföldvár között 108 kilométeres, 18,6 méter széles, két méter vízmélységű vízi utat hozzon létre. A mun-

kálatok finanszírozására megalapította vidékünk első nagy tőkés vállalkozását, a Ferenc-csatornai Királyi Szabad Hajózási Társaságot. Miután kiderült, hogy a vállalkozáshoz se az idő, se a pénz nem elegendő, a Kiss testvéreket kibuktatták az igazgatóságból, a csatorna befejezésével Heppé Szaniszló országos vízepítési igazgatót bízták meg. A csatornát megálmodó Kiss Józsefnek a bíróság csak hosszú pereskedés után hagyott jóvá 25 ezer forint végkielégítést.

Kiss József 1754-ben, hatéves korában került hároméves testvérel együtt Bácskába, amikor apjukat, Kiss János alezredest kinevezték az apatini katonai raktárak felügyelőjévé. Tanulmányai végeztével kamarai mérnökként dolgozott a pozsonyi Duna-szakaszon, onnét került 1780-ban kincstári inzszelekként Bács-Bodrog megyébe, hogy a német telepeseknek kimérje és kiossza a földet, megtervezze falvaikban a lakóházakat, a középületeket, gazdasági létesítményeket.

Emellett azonban Vajdaság-szerte számos iskolát, tanítólakást, templomot, paplakot, malmot, sörházat tervezett.

A Ferenc-csatorna ötlete tulajdonképpen aprómunkák nyomán pattant ki a fejéből. A telepések földjének védelmére ugyanis 1785-ben egy méter széles lecsapoló árkot ásott Kúlától Verbászig, majd amikor látta annak hasznát, egy évre rá a Szivác és Verbász közötti állóvizet csapolta le.

Kiss József Zomborban halálozott el, de óhajára saját szőlőjében temették el Verbásznál, a csatorna partján, a Telecskai-dombok egyik olyan magaslatán, ahonnan szép kilátás nyílik élete főművére. Síremlékét is maga tervezte, amelynek fölirata szerint Kiss József „halhatatlanságát a Ferenc-csatorna tanúsítja, de akit mégis holtaknak mond a márvány”.

(Kalapis Zoltán: Emlékezzünk régiekről. Zombor, Publikum, 2007.)

Válogatta: Jász Anikó

Ha angyalt látsz, szóljál!

Rapcsányi László közel fél évszázadon keresztül volt a Magyar Rádió munkatársa, riportere, szerkesztője, a Vallási Műsorok Szerkesztőségének vezetője. A Pulitzer-emlékdíjat 2008-ban kapta meg életművéért, a méltatás szerint a „több mint egy évtizede nyugdíjba vonult műsorkészítő három évtizeden keresztül volt a rádió jelleget adó hangja, aki a sportújságíróságon kívül minden műfajban kipróbálta magát, feladatának a BBC elveit vallva: a rádióknak tanítani és felémelni kell.”

Több könyv írója (*Vendégségben őseinknél, Áthosz, Jeruzsálem, Szent Péter széke, A távolság könnyű levegője*), meghatározó rádiós műsorai közül a *Biblia világa* és a *Beszélgetések a Bibliáról* könyvé formálva is megjelent.

Van-e a riporternek életműve? – teszi fel a kérdést egyik írásában, s meg is adja a választ: a riporterneki pillanatai, percei vannak. Ezekből a percekéből, a rádióban elhangzott riportjaiból, tárcáiból válogatott a *Ha angyalt látsz, szóljál* című kötetbe.

A könyv négy nagy egységben (*Beszélgetések, Rádiós tárcák, Hangulatok, Pipafüst*) 39 riport, tárca olvasható, emellett egy novella (*A tizenkettedik apostol*), valamint egy kalózkokról szóló írás (*Kalózkodó a Karib-tengeren*). Az epilógusban Szilágyi Györgynek, a szerző rádiós munkatársának finom humorú írása (*Rapcsányi lovag*) bepillantást enged a szocializmus korának rádiózásába is.

A *Beszélgetések* címszó alatti riportok szereplőinek nagy része korának jelentős személyisége volt, mára már alig ismertek, mint Farkas Imre, sok népszerű dal és operett szövegének, szöveggényének írója (*Iglói diákok*); Török Rezső, a két világháború között Európa-szerte ismert költő, drámaíró; Kálmán Jenő, a Sicc-mesék írója; Kola József zeneszerző, zongorista, a leggyakrabban használt harmonika-iskola szerzője.

Különösen érdekesek Hatvany Lajos, Jávor Pál és Rajk László özvegyével készült interjúk, melyekből nemcsak a híres férj munkásságához kapcsolódó tényekről

és történekről hallunk, hanem emberközeli kép is formálódik róluk.

A Hatvany Lajosné Somogyi Jolánnal folytatott beszélgetésben kettős portrét kapunk, hiszen a férj, Hatvany-Deutsch Lajos, a mecénás (többek között József Attila pártfogója), irodalomtörténész mellett kibontakozik egy másik életút, Somogyi Béláé, az apáé, a *Népszava* 1920-ban meggyilkolt újságírójáié is.

Rajk Lászlónéval 1970-ben készült az interjú, de csak 1988 decemberében hangzhatott el először a rádióban.

A *Rádiós tárcák*, a *Hangulatok* és a *Pipafüst* cím alá rendezett írások a rádiós újságíró szerteágazó kíváncsiságának köszönhetően igen sokszínűek, a szépen formált mondatokban megláthatjuk magát a szerzőt, lelkivilágát, világra csodálkozását, igen gyakran eltűnt világok utáni nosztalgiját is.

A kötet a Könyvhéten jelenik meg az Argumentum Könyvkiadó kiadásában. A könyvbemutató 2012. június 21-én 17 óra körül lesz a Türr István Múzeumban.

Merk Zsuzsa

Védendő védtelenek: a gyöngybagoly

Sokak véleménye szerint a hazánkban fészkelő bagolyfajok közül tollazatának színei alapján a legszebb és a megjelenését tekintve a legelegánsabb a gyöngybagoly (*Tyto alba*), amelynek Európában élő állományai az 1980-as évekre jelentősen lecsökkentek. A kutatók az okot elsősorban a potenciális fészkelőhelyek fogyatkozásában, valamint a mezőgazdaságban használt mérgező vegyszerek elterjedésében látták. Utóbbiak a zsákmányállatok elfogyasztásával kerültek a táplálékláncba egyik csúcsponton álló madár szervezetébe, amelyek egyrészt számos egyed pusztulását okozták, másrészt az életben maradt példányok testében halmozódva szaporodáskor a lerakott tojásokba jutottak, ott további gondokat okoztak és összességében a költéssikeresség csökkenéséhez vezettek. Eredetileg madarunk költésének helyéül a sziklák hasadékeit, továbbá az idős fák odvait választotta (az utóbbi évszázadok erdőirtásai nyomán ezekből már egyre kevesebb maradt), ezért a faj kultúrákövetőként fokozatosan belakta az ember készíttette épületek padlásait. Az utóbbi évtizedekben újabb problémát okozott a régi, romos épületek lebontása, a fészkelő helyként gyakran választott templom- és kápolnator-

nyok lezárása, ezért a gyöngybagoly ismét költözni kényszerült. A gépállomások és állattartó telepek tetőszerkezetének sötétebb részei, a terménytárolók rejtettebb zugai, a löszfalak üregei, a csűröknek a madár választotta helyei, a galambdúcok rekeszei vagy a szalmakazlak mélyedései azonban összességükben a korábbiaknál kedvezőtlenebb feltételeket biztosítottak, és kevesebb számú utód kirepülését tették lehetővé. Következésképpen a természetes pusztulás meghaladta a kirepülő fiókák számát és a gyöngybagoly állományai csökkenésnek indultak. Előzőek mellett a fajra nehezedő nyomást alkalmanként és helyenként a következő tényezők fokozták: a tartósan vastag téli hótakaró, a kemény hideg (ilyenkor a táplálékhiány miatt a madár éhen pusztul); az élőhelyén lévő szigetetlen villanyoszlopok okozta áramütés; az ember közelségéhez szintén jól alkalmazkodó, de a gyöngybagoly konkurensének tekinthető nyest megjelenése; továbbá az utak mentén vadászó példányokat gyakran elütő gépjárművek.

A bagolyalkatúak (*Strigiformes*) rendjébe és a gyöngybagolyfélék (*Tytonidae*) családjába tartozó gyöngybagoly 34-39 centiméteres testhosszával és 83-95 centiméteres szárny-

fesztávolságával közepes termetű bagolyfajaink közé tartozik. A madár teste karcsú, szárnyai és lábai hosszúak, arcfátyola szív alakú (ez már a pihés fiókákra is kivehető), szeme fekete, sárgás csőre enyhén kampós. Röpte az erdei fülesbagolyhoz hasonlóan lassú és csapongó, lábait repülés közben gyakran lógatja. A gyöngybagoly alapvetően éjszaka tevékeny, a nappal az épületek tetőzetének, tornyainak vagy alkalmas részeinek sötét zugában pihenéssel tölti (csak a sötétedés beálltával indul el vadászni). A megfigyelések alapján nyugalomban sokféle furcsa pózt, érdekes testhelyzetet vesz fel. A kifejezetten a sötét napszakhoz kötődő aktivitásnak köszönhetően az egyik legnehezebben megfigyelhető bagolyfaj.

A madarat az éjszakai órákban láttam már ablakpárkányon a Sétáló (Eötvös József) utcában, cikkünk kísérő képei egy városkörnyéki romosodó épület tetőrészében készültek, és általánosságként elmondható, hogy Baján és környezetében sokfelé, de inkább csak szórványosan számíthatunk a felbuklására. A Kárpát-medencére elsősorban a gyöngybagoly sötétebb (sárgás-vöröses) mellű alfaja jellemző. A mell tollazata apró fehér és sötét pöttyökkel tarkított, a hátoldali

tollak – jellegzetes narancsos foltokkal mintázottan – szürkék, hamuszínűek. A törzsalaknak számító, Nyugat-Európában és a Mediterráneumban honos fehér mellű változat Magyarország déli és délnyugati részén kerülhet szemünk elé, ennek megfelelően ezeken a helyeken gyakrabban figyelhetünk fel a két alfaj jellegzetességeit mutató hibrid példányokra. A faj igazi világpolgár (38 alfaja ismert), hiszen a számára elviselhető telű mérsékelt övi területek mellett megtalálható a szubtrópusi és a trópusi éghajlati övben is.

Hazánkban a gyöngybagoly költési időszaka jellemzően márciustól októberig tart, de a kezdés idejét a mindenkori időjárás és a potenciális zsákmányállatok mennyisége befolyásolja. Pocokjárásos esztendőben akár két sikeres költése is lehet: az elsónél a tojások (színük fehér, hosszuk 39,8, legnagyobb átmérőjük 30,6 milliméter) száma 4-7, az általában júliusban kezdődő másodikonál 5-9 (a fészekalj kivételes esetben mindkét alkalommal meghaladhatja a tizet is). A madár fészket nem épít, a 2,5 naponként lerakott tojások az aljzatra kerülnek, jellemzően a kiválasztott hely legsötétebb részére. Főleg a tojó üli a fészkaljat (ilyenkor a hím eteti), és a költést már az első tojás lerakása után megkezdzi. A fiókák a tojások lerakásának sorrendjében, átlagosan 30 napos kotlás után kelnek ki. Ennek megfelelően az utódok között nagy fejlettségbeli különbségek figyelhetők meg. Két-három hetes korig a tojó felaprítja az eleséget és eteti a fiókákat, később a szülők már csak eléjük teszik a zsákmányt, amelyet azok egészben nyelnek le (ha ebben az időszakban a csapadékos, a szeles és a hűvös időjárás miatt a szülők kevesebbet tudnak zsákmányolni, akkor a legfiatalabb utódok gyakran elpusztulnak). A fiatalok nagyjából kéthónapos koruk után repülnek ki, de további 1-2 hétig még eleséget koldulnak szüleiktől. A vizsgálatok szerint hazánkban a gyöngybagoly táplálékát elsősorban a mezei pocokok jelentik, mellettük gyakoriságuk sorrendben a cickányokat, az egereket és a verebeket kell megemlíteni. Előzőeken túl a madár köpeteiből más fajokat is kimutattak: többek között például peléket, békákat, de táplálékot jelentenek a környezetben megtalálható rovarok is. Az első költésből származó utódok a következő év tavaszára válnak ivaréretté és kezdenek költésbe. Jóllehet a gyöngybagoly nem számít vonuló madárnak (a vizsgálatok alapján a gyöngybagolyok mozgásának nincs kimutatható, a faj egészére jellemző irány), költési időn kívül fészkelőhelyének környezetében gyakran kóborol.

A tavaszi revírfoglalás közben a hím füttyögő hanggal igyekszik a tojó figyelmét felkelteni, a nászhang rikoltás. A több-

nyire repülés közben hallatott éles, rekedt visítással a madár riaszt. A fiókák elnyújtott, horkolásra hasonlító hanggal kérnek eleséget szüleiktől. Chernel István szerint a gyöngybagoly (*Magyarország madarai, különös tekintettel gazdasági jelentőségükre*. Budapest, 1899.) „Mint a baglyok általában, ember vagy állat közeledtére, félelmében, csőrével sajátságosan »csatog«.” Herman Ottó leghasznosabb madaraink közé sorolta, és hangjával kapcsolatban az alábbiakat jegyezte meg (*A madarak hasznáról és káráról*. Budapest, 1901.): „Kiáltása éjjel hallható, kellemetlen, rekedtes *rüüü* szólam, majd hortyogó és kaffogó hangok hallatszanak, a mi együttvéve nagyon arra való, hogy tudatlan emberek babonásságát felköltse, melynek rendes következése az, hogy ez a hasznos bagolymadár a csűr kapujára kiszeggetik, a szegező ember nagy kárára és bizony gyalázatára is.”

Korábban a paraszti gazdaságok és állattartó telepek még télen is elegendő zsákmányállatot, továbbá egész évben megfelelő menedéket jelentettek a gyöngybagolyoknak. Magyarországon ezek a helyek az 1980-as évekre egyre inkább megszűnőben és átalakulóban voltak. Élelemszerzés szempontjából hozza nehéz helyzetbe a madarat, ha a hótakaró 7 centiméternél vastagabbá válik. Előzőek alapján érthető, hogy 1984-85 telének hosszan tartó és kemény hideg időjárása, továbbá az ezzel együtt járó éhezés különösen megviselte a hazai gyöngybagolyokat, és az állomány több mint fele éhen pusztult. (Meg kell jegyezni: az ilyen és ehhez hasonló esetekben segítenünk kell madarunkon. A nappali pihenőhelyek közelében szemestakarmányt kell a talajra kiszórni, amelyre kevés szalmát ajánlott tenni: a környezet rácsálóállományának odacsalogatásával komoly eredmény érhető el, és a gyöngybagolyok átsegíthetők a kritikus időszakon. A szalmával kismértékű takarás érhető el, amely a zsákmányállatok biztonságérzetét fokozza.) A madárfaj nehéz helyzetét felismerve a Magyar Madártani Egyesület (MME, 1990-től Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület) 1985-ben a gyöngybagolyt az év madarának választotta: ettől az időponttól számítjuk a madár hatékony gyakorlati védelmének kezdetét. Megindult a faj hazai állományának felmérése és a fészkelő helyek ökológiai jellemzőinek feltárása, amelynek kiértékelése után vált lehetségessé a további munka fő irányainak kijelölése. Fontos célként fogalmazódott meg a gyöngybagoly élőhelyek fészkelési lehetőségeinek gyarapítá-

sa. Az egyik fő törekvést a lezárt helyek (például templom- és kápolnatornyok) költőládák kihelyezésével a gyöngybagolyok számára fészkelésre alkalmassá tétele jelentette (az alkalmazott megoldással teljesíthető a toronyfenntartók egyik legfontosabb elvárása, a galambok és más madarak kirekesztése a toronyból). A toronyablakon vágott berepülő nyílás mögött elhelyezett, deszkából készült költőláda hossza 100, szélessége 50 és magassága szintén 50 centiméter (helyszűke miatt a láda több változatban készül, a legkisebb méretei 80x40x40 centiméter, mindegyik változat aljára fűrészporos faforgácsot szórnak). A láda egyik 50x50 centiméteres oldalának közepén kialakított 15x15 centiméteres nyílás kapcsolódik a toronyablak hasonló méretre vágott nyílásához. A költőláda hosszanti oldalának közepén 15x15 centiméteres nyílással válaszfal kerül beépítésre, a kettéosztással elérhető, hogy a madarak a belsőt használják költésre (árnyékosabb és számukra biztonságosabb). A költés feltételeinek megteremtésével és szinten tartásával azonban a munka nem ér véget. Folyamatos odafigyelést igényelnek a ládák időszakonkénti karbantartásai, takarításai (ezt egy, a belső térbe nyíló ajtóval könnyítik meg), továbbá a statisztikák alapjául szolgáló adatfelvételek és gyűrzések. A tevékenység hozadékaként jelentkezik a közszemlélet változása, amely a madárvédők és a gyöngybagolyok fészkelő helyének épületulajdonosai között kialakult (nyilván az együttműködés során kialakult emberi kapcsolatok éppúgy szerepet játszanak ebben, mint a különböző propaganda- és sajtóanyagok). További, ha úgy tetszik, melléktermék lehet a bagolyköpetek összegyűjtéséből eredő haszon: feldolgozásukból a kutatók képet kaphatnak a zsákmányállatul szolgáló élőlények állomány- és elterjedési viszonyaiból. Összességében elmondható, hogy a költőládák jól betöltik a korábbi fészkelő helyek szerepét, és fontos szerepet játszanak a gyöngybagoly állományának hosszú távú megőrzésében és növelésében.

A madárvédelmi munkában az MME (az egyesület munkájáról általában véve és a gyöngybagolyokat illetően a www.mme.hu honlapról kiindulva) mellett részt vesz az 1997-ben elhivatott madarászok által létrehozott Gyöngybagolyvédelmi Alapítvány is. Utóbbi tevékenysége felöleli a faj állományának megőrzésével és növelésével kapcsolatos összes lehetőséget, részletesen a www.gyongybagoly.hu internetes oldalon kaphatunk a szervezetről információt.

Egy, a fehér mellével a faj törzsalakjának jellegzetességét mutató gyöngybagoly pihenés közben egy lakatlan épületben Baja környékén. Jól megfigyelhetők a madár tühegyes karmai.

Tojásokon ülő tojó
Ez a példány a Magyarországon legjellemzőbb sárgás, vörösés mellű alfajhoz tartozik

A madár legismertebb népi nevei Kelemen Attila feljegyzése szerint (*Madaraskönyv*, Bukarest, 1978.) lángbagoly, fátyolos bagoly, visító bagoly, toronyi bagoly és gyöngyös bagoly. Angol neve Barn owl, azaz csűrbagoly, németül ugyanez Schleiereule vagy Kircheneule, magyarul fátyolos vagy templomi bagoly. Az elnevezések alapja a

madár külleme, hangja és kedvelt fészkelő helye. Érdeemes ismertetni a madárral kapcsolatos szólásmondások közül néhányat. *A baglyokkal huhogass, a verebekkel csiripelj!* – mondja az élet egyik nagy igazsága, azaz alkalmazkodni kell a velünk együtt levőkhöz, akiktől sorsunk függ. Mindenkinek a saját gyermeke a legszebb: *A bagolynak is a*

maga fia a legszebb. Az éjszaka aktív emberre mondják, hogy *éjjeli bagoly*, vagy *Virraszt, mint a bagoly*. Egy másik szerint *A bagoly is a fényre néz* – azaz mindenki arra törekszik, hogy életén-sorsán javítson. *Bagoly a képe, sólyom a szeme* – tartják a fizimiskája alapján ostobának gondolt, de valójában éles eszű emberről.

Rejtett életmódja miatt kevesen ismerik a lakókörnyezetükben élő gyöngybaglyot. Bízunk benne, hogy olvasóink sorozatunk mostani részében többet tudtak meg fokozottan védett, 100 000 Ft természetvédelmi eszmei értékkel bíró madarunkról.

Dr. Nebojszki László

A tollazat alapján néhány napos különbséggel világra jött, a gyűrűzésen már átesett fiókák

Ülő fiókák, jól kitűnnek a közepső madár hosszú lábai

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bálint Attila, dr. Dániel József,
Jász Anikó, Kothencz Kelemen, Kovács Zita,
dr. Laki Ferenc, dr. Mayer János,
dr. Nebojszki László

Lapalapító:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Kiadó:
Bajai Honpolgár Alapítvány

Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Számlaszám: 11732033 20030119

Postacím:
6500 Baja, Oltványi Imre u. 14.
Telefon: 79/325-599

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

**KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ŐRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.**